

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Tereza Olšarová

**POSTAVENÍ NEZAOPATŘENÉHO DÍTĚTE
V SOCIÁLNÍM ZABEZPEČENÍ**

Diplomová práce

Olomouc 2011

PROHLÁŠENÍ

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: Postavení dítěte v sociálním zabezpečení vypracovala samostatně a citovala jsem veškeré použité zdroje.“

V Olomouci dne 29.8.2011

.....

Tereza Olšarová

Já, níže podepsaná Tereza Olšarová, autorka diplomové práce „Postavení nezaopatřeného dítěte v sociálním zabezpečení“, která je literárním dílem ve smyslu zákona č.121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, dávám tímto jako subjekt údajů svůj souhlas ve smyslu § 4 písm. e) zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, správci:

Univerzita Palackého v Olomouci

Křížkovského 8,

Olomouc 771 47, Česká republika

ke zpracování osobních údajů v rozsahu: jméno a příjmení v informačním systému, a to včetně zařazení do katalogů, a dále ke zpřístupnění jména a příjmení v katalogích v informačních systémech Univerzity Palackého, a to včetně neadresného zpřístupnění pomocí metod dálkového přístupu. Údaje mohou být takto zpřístupněny uživatelům služeb Univerzity Palackého. Realizace zpřístupnění zajišťuje ke dni tohoto prohlášení vnitřní složka Univerzity Palackého, kterou je Informační centrum Univerzity Palackého.

Souhlas se poskytuje na dobu ochrany autorského díla podle zákona č. 121/2000 Sb. Prohlašuji, že moje osobní údaje výše uvedené jsou pravdivé.

V Olomouci dne 29. 8. 2011

.....
Tereza Olšarová

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych na tomto místě poděkovala JUDr. Gabriele Halířové, Ph.D. za odborné vedení při psaní diplomové práce, za trpělivost, cenné rady a čas, který mi věnovala.

OBSAH

ÚVOD	7
1. ZÁKLADNÍ POJMY	9
1.1 Pojem dítě.....	9
1.1.1 Dítě dle Úmluvy o právech dítěte	9
1.1.2 Dítě dle předpisů občanského a rodinného práva.....	9
1.1.3 Mladistvý v pracovním a trestním právu.....	10
1.1.4 Dítě v právu sociálního zabezpečení	10
1.2 Pojem nezaopatřené dítě.....	14
1.2.1 Povinná školní docházka.....	15
1.2.2 Soustavná příprava na budoucí povolání a střední a vysoké škole.....	16
1.2.3 Nezaopatřenost dítěte z důvodu nemoci, úrazu nebo dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu	21
2. NEZAOPATŘENÉ DÍTĚ V SYSTÉMU DŮCHODOVÉHO POJIŠTĚNÍ.....	23
2.1 Sirotčí důchod	23
2.1.1 Vznik nároku na sirotčí důchod - podmínky	24
2.1.2 Zánik nároku na sirotčí důchod.....	28
2.1.3 Výše sirotčího důchodu.....	29
2.2 Vdovský, resp. vdovecký důchod	31
3. NEZAOPATŘENÉ DÍTĚ V SYSTÉMU ZDRAVOTNÍHO POJIŠTĚNÍ.....	33
3.1 Postavení nezaopatřeného dítěte v systému zdravotního pojištění	33
3.1.1 Nezaopatřené dítě - pojištěnec, za nějž platí pojistné stát	33
3.1.2 Pojistné na zdravotní pojištění u nezaopatřených dětí - jeho výše a odvod	34
3.1.3 Nezaopatřené dítě jako osoba, za kterou je plátcem pojistného i stát	36
4. NEZAOPATŘENÉ DÍTĚ V SYSTÉMU STÁTNÍ SOCIÁLNÍ PODPORY	37
4.1 Přídavek na dítě.....	38
4.1.1 Základní pojmy související s přídavkem na dítě	38
4.1.2 Podmínky nároku na přídavek na dítě.....	41
4.1.3 Výše přídavku na dítě.....	42
4.1.4 Výplata přídavku na dítě.....	43
4.2 Příspěvek na úhradu potřeb dítěte.....	44
4.2.1 Nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte.....	45
4.2.2. Výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte	46
4.2.3 Výplata příspěvku na úhradu potřeb dítěte.....	47

4.3 Pohřebné	47
4.3.1 Podmínky nároku na pohřebné.....	48
4.3.2 Výše a výplata pohřebného	50
5. NEZAOPATŘENÉ DÍTĚ V SYSTÉMU POMOCI V HMOTNÉ NOUZI.....	51
5.1 Vymezení základních pojmů.....	52
5.1.1 Osoba v hmotné nouzi.....	52
5.1.2 Životní a existenční minimum.....	53
5.1.3 Společně posuzované osoby.....	55
5.1.4 Částka živobytí.....	57
5.2 Příspěvek na živobytí	58
5.3 Doplatek na bydlení.....	58
5.4 Mimořádná okamžitá pomoc.....	59
ZÁVĚR	60
SEZNAM ZDROJŮ.....	61
SHRNUTÍ.....	64
SUMMARY	64
KLÍČOVÁ SLOVA/KEYWORDS	65

ÚVOD

Děti jsou pojmem skloňovaným ve všech právních odvětvích, především z toho důvodu, že tvoří zvláštní skupinu osob, požívající téměř ve všech oblastech, a to nejen právních, zvýšené ochrany, zvláštních práv nebo jiných výhod.

Téma této práce je, jak již z názvu práce vyplývá, zaměřeno na nezaopatřené dítě a jeho postavení v systému sociálního zabezpečení. Výběr tématu byl ovlivněn především tím, že se jedná o problematiku každodenního života, vzhledem k tomu, že téměř každý z nás byl v určité fázi svého života nezaopatřeným dítětem. Já osobně mám ve svém blízkém okruhu přátel hned několik lidí pobírajících nejednu dávku sociálního zabezpečení právě z důvodu svého postavení jakožto nezaopatřeného dítěte.

Postavení nezaopatřeného dítěte v sociálním zabezpečení není dle mého názoru v odborné literatuře nějakým způsobem uceleně zpracováno. Ve většině monografií se autoři nezaopatřenosti dítěte samozřejmě věnují, často se však jedná o odcitované paragrafy zákona a podrobnější vysvětlení dané problematiky chybí nebo je velmi stručné. Zpracování této diplomové práce bude z těchto důvodů spočívat především v práci se zákony.

Vzhledem k tomu, že se jedná o pojem vyskytující se, jak je již výše uvedeno, v téměř všech právních odvětvích, budu se v úvodu práce krátce věnovat tomu, jak je s pojmem dítě nakládáno v jiných oblastech práva, vzhledem k tomu, že se jedná o pojem, jehož uchopení je velmi různorodé, nejen co se týče jeho obsahu, ale i co se týče jeho označení, resp. pojmenování.

Aby došlo k naplnění hlavního cíle této práce, kterým je specifikovat a zhodnotit postavení nezaopatřeného dítěte v jednotlivých systémech sociálního zabezpečení, je třeba charakterizovat, co se nezaopatřeným dítětem v rámci sociálního zabezpečení rozumí. Vzhledem k tomu, že téměř ve všech systémech práva sociálního zabezpečení existuje dávka, ze které je nezaopatřené dítě přímo oprávněnou osobu, tj. nárok na dávku vzniká přímo tomuto dítěti, budou podrobně rozebrány především tyto dávky. Neznamená to však, že by ostatní dávky, u nichž nezaopatřenost dítěte pouze ovlivňuje vznik nároku, popř. výši dávky, byly opomíjeny. Pokusím se alespoň ve stručnosti vymezit i vztah nezaopatřeného dítěte k těmto institutům, resp. popsat, jakým způsobem ovlivňuje nezaopatřenost dítěte tyto nároky. Podrobnější specifikace by v těchto případech znamenala mnohonásobné překročení rozsahu této práce.

Práce se dělí na pět základních kapitol, z nichž první se věnuje porovnání pojmu „dítě“ v jednotlivých odvětvích práva a vymezení nezaopatřeného dítěte, zbylé čtyři části se odvíjejí od jednotlivých systémů sociálního zabezpečení.

Druhá kapitola rozebírající nezaopatřené dítě v rámci důchodového pojištění je rozdělena na dvě podkapitoly, z nichž první se věnuje sirotčímu důchodu, jakožto dávce, která přísluší přímo nezaopatřenému dítěti. Druhá podkapitola pojednávající o vdovském důchodu nahlíží na vliv nezaopatřenosti dítěte na poskytování této dávky.

Třetí kapitola práce se zaměřuje na postavení nezaopatřeného dítěte ve zdravotním pojištění vzhledem k tomu, že se jedná o pojištěnce, za kterého je plátcem pojistného stát.

Ve čtvrté kapitole bude rozebráno nezaopatřené dítě v rámci systému státní sociální podpory. Kapitola je opět rozdělena na několik podkapitol. První z nich se věnuje přídavku na dítě - dávce z pohledu nezaopatřenosti dítěte nejdůležitější, vzhledem k tomu, že se opět jedná o nárok, z něhož je oprávněným samo nezaopatřené dítě. Stejně tak je tomu v případě podkapitoly druhé pojednávající o příspěvku na úhradu potřeb dítěte, jedné z dávek péstounské péče. Na závěr čtvrté kapitoly je ve stručnosti pojednáno o pohřebném, v němž je opět možno se setkat s ovlivněním vzniku nároku na tuto dávku nezaopatřeností dítěte.

Poslední, pátá kapitola, zpracovává vliv nezaopatřenosti dítěte v systému pomoci v hmotné nouzi.

Cílem práce je, jak již bylo uvedeno výše, vymezit a charakterizovat pojem nezaopatřeného dítěte dle zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů a zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů a popsat jeho postavení a uplatnění v jednotlivých systémech sociálního zabezpečení.

Tato práce je zpracována k právnímu stavu účinnému ke dni 1.1.2011.

1. ZÁKLADNÍ POJMY

1.1 Pojem dítě

1.1.1 Dítě dle Úmluvy o právech dítěte

Základním mezinárodněprávním pramenem vymezující pojem dítě je Úmluva o právech dítěte. Byla podepsána v New Yorku 30. září 1990 a ČSFR ji ratifikovala v lednu roku 1991. Úmluvě předcházela tzv. Ženevská deklarace práv dítěte z roku 1924 a Charta (deklarace) práv dítěte přijatá OSN v roce 1959. V žádném z těchto předchozích dokumentů však pojem „dítě“ vymezen nebyl, Úmluva o právech dítěte je tedy prvním, který pojem definuje, z tohoto důvodu je dokumentem stěžejním. Článek 1 této úmluvy stanoví, že „pro účely této úmluvy se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší osmnáct let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve“.

1.1.2 Dítě dle předpisů občanského a rodinného práva

Občanské právo a rodinné právo operují se dvěma pojmy, a to „dítě“ a „nezletilý“. V žádném předpise občanského nebo rodinného práva však není ani jeden z těchto pojmů přímo definován.

Pojem dítě, používaný především v právu rodinném, vyjadřuje především osobní vztah dítěte k rodičům, bez ohledu na věkovou hranici. Vymezuje tedy spíše rodinné vazby dítěte.

Naopak pojem nezletilý, resp. zletilý je spojen s dosažením určité věkové hranice, kdy dochází ke změně způsobilosti k právním úkonům – nabytí této způsobilosti v plném rozsahu. Právní úprava nabytí zletilosti je upravena především v ustanoveních § 7 až § 10 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „občanský zákoník“). Nezletilost dle občanského zákoníku na rozdíl od zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o rodině“) vyjadřuje právní postavení dítěte, když občanský zákoník v § 9 stanoví, že „Nezletilí mají způsobilost jen k takovým právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku.“. Nezletilost trvá obecně do 18. roku věku. Může skončit dříve (ne však dříve než v šestnácti letech), pokud nezletilý uzavře mezi 16. a 18. rokem věku manželství.

1.1.3 Mladistvý v pracovním a trestním právu

V trestním právu nalezneme pojem „mladistvý“. Definice je obsažena v zákoně č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů. Zde se v ustanovení § 2 písm. d) stanoví, že mladistvým se rozumí „ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku“. Opět se zde setkáváme s vazbou pojmu na dosažení určité věkové hranice, podobně jako je tomu v občanském právu.

Rovněž pracovní právo používá pojem „mladistvý“, a rovněž jeho konstrukce je spojena s dosažením určitého věku. Mladistvým dle pracovního práva se míní zaměstnanec mezi 15. a 18. rokem věku. Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů pak stanoví zvláštní podmínky zaměstnávání mladistvých především s ohledem na jejich zvýšenou ochranu.

1.1.4 Dítě v právu sociálního zabezpečení

Za základní ustanovení, která vymezují pojem dítě pro oblast sociálního zabezpečení, považujeme § 20 odst. 1 a 2 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o důchodovém pojištění“).

Dítětem se zde rozumí dítě vlastní nebo osvojené, a pokud se v zákoně o důchodovém pojištění nestanoví dále jinak, též dítě převzaté do trvalé péče nahrazující péči rodičů. Podobně jako je tomu v právu rodinném, i zde se jedná o vymezení pojmu v souvislosti s rodinnými vazbami dítěte, nikoliv s ohledem na jeho věk. Dítě vlastní (tzv. biologické), ani dítě osvojené na základě § 63 a násl. zákona o rodině není dle mého názoru třeba na tomto místě podrobněji rozebírat.

Podstatným se však jeví konkretizace spojení „**dítě převzaté do trvalé péče nahrazující péči rodičů**“. Tento pojem je blíže specifikován v ustanovení § 20 odst. 2 zákona o důchodovém pojištění taxativním výčtem situací, ve kterých se dítě považuje za dítě převzaté do trvalé péče nahrazující péči rodičů. Zjednodušeně můžeme říci, že se jedná o děti v péči jiných osob než rodičů, přičemž se rozlišují dvě skupiny těchto dětí, a to děti převzaté do trvalé péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného

orgánu (soudu nebo orgánu sociálně-právní ochrany dětí) nebo děti manžela.¹ Konkrétně se pak podle § 20 odst. 2 zákona o důchodovém pojištění jedná o:

- a) dítě, jež bylo převzato do této péče na základě rozhodnutí příslušného orgánu,
- b) dítě manžela, které mu bylo svěřeno do výchovy rozhodnutím soudu nebo na základě dohody rodičů schválené soudem
- c) dítě manžela, nemá-li druhý z rodičů rodičovskou zodpovědnost,
- d) dítě manžela, zemřel-li druhý rodič dítěte nebo není-li znám,
- e) dítě, jež bylo převzato do péče na základě rozhodnutí orgánu sociálně-právní ochrany dětí nebo dřívějšího příslušného orgánu o svěřeni dítěte do péče budoucího osvojitele nebo do péče osoby, která má zájem stát se pěstounem
- f) dítě, jež bylo převzato do péče na základě předběžného opatření vydaného v rámci řízení o svěřeni dítěte do výchovy.²

Trvalost péče pro výše uvedené případy zde nelze vykládat v souvislosti s délkou péče, ale s ohledem na její intenzitu a kvalitu. Tento fakt potvrdil i Nejvyšší správní soud ve svém rozsudku ze dne 4. ledna 2007, sp. zn. 6 Ads 34/2006-49. V odůvodnění tohoto rozsudku uvedl, že trvalost péče je v tomto případě nadbytečným znakem, neboť i u dětí svěřených příslušnými orgány do péče jiných osob než rodičů zdaleka nemusí jít o péči trvalou, ale může jít i o péči z různých důvodů dočasnou. Orgán rozhodující o svěřeni dítěte do péče jiných osob než rodičů nikdy do budoucna nebude vědět, zda a nakolik bude tato péče trvalá – může např. dojít ke skončení právního vztahu mezi dítětem a osobou, která jej má v péči (např. zproštění poručenství, zrušení pěstounské péče a osvojení).³ Trvalou péči je tedy třeba v těchto souvislostech vykládat v souladu s právní úpravou obsaženou v § 31 odst. 1 zákona o rodině jako péči o nezletilé dítě spočívající v dlouhodobém zajištění výživy, výchovy, bydlení, péči o zdraví a zajištění tělesného, citového, rozumového a mravního vývoje dítěte.⁴

Zákon o důchodovém pojištění, ani jeho prováděcí předpisy nedefinují pojem dítě, jež bylo převzato do trvalé péče na základě rozhodnutí příslušného orgánu.⁵

¹ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 4. ledna 2007, sp. zn. 6 Ads 34/2006-49

² Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

³ HALÍŘOVÁ, Gabriela. Soukromoprávní aspekty vztahu rodič – dítě v důchodovém pojištění. *Právní fórum*, 2009, roč. 6, č. 7, s. 270 – 275.

⁴ HALÍŘOVÁ, Gabriela. Soukromoprávní aspekty vztahu rodič – dítě v důchodovém pojištění. *Právní fórum*, 2009, roč. 6, č. 7, s. 270 – 275.

⁵ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 4. ledna 2007, sp. zn. 6 Ads 34/2006-49

Příslušným orgánem zde může být jak soud, tak i jiný orgán, např. orgán sociálně-právní ochrany dětí. Vzhledem k tomu, že osvojení je v § 20 odst. 1 zákona o důchodovém pojištění uvedeno samostatně, můžeme za rozhodnutí příslušného orgánu v tomto případě považovat následující:

- rozhodnutí soudu o svěřeni dítěte do výchovy jiného občana než rodiče na základě § 45 zákona o rodině,
- rozhodnutí soudu o ustanovení občana poručníkem podle § 78 zákona o rodině a
- rozhodnutí soudu o svěřeni dítěte do pěstounské péče na základě § 45a zákona o rodině.⁶

Stejnému výkladu svědčí i ustanovení § 7 odst. 11 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o státní sociální podpoře“), § 4 odst. 4 zákona č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o životním a existenčním minimu“), a § 38 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů, které rovněž vypočítávají, co se považuje za „rozhodnutí příslušného orgánu“.

V závěru ustanovení § 20 odst. 2 zákona o důchodovém pojištění nalezneme ještě dva případy dítěte převzatého do trvalé péče na základě rozhodnutí příslušného orgánu. Prvním z nich je rozhodnutí orgánu sociálně-právní ochrany dětí o svěřeni dítěte do péče budoucího osvojitele (tzv. předadopční péče) nebo do péče osoby, která má zájem stát se pěstounem (tzv. předpěstounská péče). Zařazení těchto druhů rozhodnutí do uvedeného ustanovení se zdá být poněkud nadbytečným vzhledem k tomu, že se rovněž jedná o rozhodnutí příslušného orgánu (jako v případě výše uvedených rozhodnutí), byť blíže specifikovaného.⁷

Posledním případem rozhodnutí svěřujícím dítě do trvalé péče, které bylo do zákona o důchodovém pojištění vloženo novelou č. 306/2008 Sb. s účinností od dne 1.1.2010, je předběžné opatření vydané v rámci řízení o svěřeni dítěte do výchovy.

Jak již bylo nastíněno výše, druhou skupinou dětí v péči jiných osob než rodičů jsou **děti manžela**. Zákon o důchodovém pojištění v ustanovení § 20 odst. 2 taxativně vypočítává tři situace, kdy se bude o takové dítě jednat. První z nich je dítě manžela, které mu bylo svěřeno do výchovy rozhodnutím soudu nebo na základě dohody rodičů

⁶ HALÍŘOVÁ, Gabriela. Soukromoprávní aspekty vztahu rodič – dítě v důchodovém pojištění. *Právní fórum*, 2009, roč. 6, č. 7, s. 270 – 275.

⁷ HALÍŘOVÁ, Gabriela. Soukromoprávní aspekty vztahu rodič – dítě v důchodovém pojištění. *Právní fórum*, 2009, roč. 6, č. 7, s. 270 – 275.

schválené soudem. Jedná se o situaci po rozvodu rodičů upravenou v § 26 odst. 1 a 2 zákona o rodině. Je nezbytné na tomto místě zdůraznit, že v této i dalších situacích, kdy se jedná o dítě manžela, se musí jednat skutečně o manžela rozvedeného rodiče. Nestačí, že se jedná o druhu nebo družku žijící ve společné domácnosti a dítě vychovávající společně s rozvedeným rodičem dítěte. Dalšími dvěma zmiňovanými případy dítěte převzatého do trvalé péče je dítě manžela, nemá-li druhý z rodičů rodičovskou zodpovědnost a dítě manžela, zemřel-li druhý rodič dítěte nebo není-li znám.

Problematikou převzetí dítěte do trvalé péče nahrazující péči rodičů v souvislosti s nárokem na sirotčí důchod se zabýval i Nejvyšší správní soud v jednom ze svých rozsudků⁸, v němž vyjádřil názor, že je-li stěžovatelka dítětem manželky zemřelého a její druhý rodič není znám, lze jí považovat za dítě převzaté do péče nahrazující péči rodičů, a to i přesto, že ji zemřelý nepřevzal do této péče na základě rozhodnutí příslušného orgánu.⁹

V uvedeném případě se jednalo o to, že stěžovatelce nebyl přiznán nárok na sirotčí důchod po zemřelém otci z toho důvodu, že nebyla biologickou dcerou zemřelého a nebyla svěřena do jeho výchovy rozhodnutím žádného orgánu. Správní orgán i soud tyto okolnosti považovali za nesplnění jedné ze základních podmínek nároku na sirotčí důchod, a sice že stěžovatelka nebyla dítětem převzatým do trvalé péče nahrazující péči rodičů. Tato však se zemřelým žila ve společné domácnosti, byla biologickou dcerou manželky zemřelého a až do jeho smrti nevěděla, že nebyl jejím pokrevním otcem, jelikož se o ni celý život staral jako o vlastní dceru. V rodném listě stěžovatelky nebyl otec uveden.

Nejvyšší správní soud dovodil, že vzhledem k tomu, že biologický otec stěžovatelky není v rodném listě uveden, není tedy znám, což znamená, že stěžovatelka byla dítětem manžela, jejíž druhý rodič (otec) není znám, a nutno tedy konstatovat, že splňovala podmínku dítěte převzatého do trvalé péče nahrazující péči rodičů. S názorem Nejvyššího správního soudu se plně ztotožňuji, neboť ustanovení § 20 odst. 2 zákona o důchodovém pojištění vypočítává možnosti, kdy se dítě považuje za trvale převzaté do péče nahrazující péči rodičů alternativně, tzn., že stačí splnit vždy jen jednu z daných možností uvedených pod písmeny a) až f) příslušného ustanovení. Dítě tedy nemusí být převzato do této péče na základě rozhodnutí příslušného orgánu (jak v daném případě

⁸ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 4. listopadu 2005, sp. zn. Ads 67/2004

⁹ ŽONDROVÁ, Sylva. *Přehled judikatury z oblasti sociálního zabezpečení*. 1. vydání. Praha: ASPI, 2008, s. 161.

chybně stanovili správní orgán i soud), ale je možné, aby bylo za takové považováno na základě písmene d) uvedeného ustanovení, jak tomu v daném případě skutečně bylo.

1.2 Pojem nezaopatřené dítě

Vymezení pojmu nezaopatřeného dítěte je pro tuto diplomovou práci stěžejní a pro účely sociálního zabezpečení velmi důležité, jelikož nezaopatřenost jako jedna ze sociálních událostí ovlivňuje některé dávky sociálního zabezpečení nebo je přímo nezbytnou podmínkou pro vznik nároku na ně.

Základní vymezení nezaopatřeného dítěte nalezneme na dvou místech – v ustanovení § 20 odst. 3 a násl. zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů a v § 11 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů. Ostatní zákony nebo podzákonné předpisy, které s těmito pojmy rovněž operují, na tyto zákony odkazují. Jedná se například o zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o pomoci v hmotné nouzi“) nebo zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Pokud se zaměříme na rozdíly v koncepci nezaopatřeného dítěte v oněch dvou výše uvedených zákonech, které tento pojem definují, nalezneme jen několik málo rozdílů. První z nich hned v úvodních ustanoveních týkajících se konkretizace pojmu nezaopatřeného dítěte, druhý poté u vymezení soustavné přípravy na budoucí povolání na vysoké škole. Na oba nastíněné rozdíly upozorním dále v souvislosti s rozbořením pojmu nezaopatřeného dítěte a jeho jednotlivých aspektů tak, jak jsou vymezeny ve výše uvedených ustanoveních zákona o státní sociální podpoře a zákona o důchodovém pojištění.

Za **nezaopatřené dítě** můžeme obecně považovat každé dítě do skončení povinné školní docházky, po jejím skončení však pouze některé děti, které naplní alespoň jednu ze zákonných podmínek:

1. dítě nejdéle do 26 let věku, jestliže
 - a) se soustavně připravuje na budoucí povolání,
 - b) se nemůže soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost pro nemoc nebo úraz, nebo

c) z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu je neschopno vykonávat (soustavnou) výdělečnou činnost.

2. dítě do 18. roku věku, jestliže je vedeno v evidenci úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání a nemá nárok na podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci.

Oba zákony navíc vymezují pojem nezaopatřeného dítěte i negativně, a to tak, že za nezaopatřené dítě nelze považovat dítě, které je poživatelem invalidního důchodu z důchodového pojištění pro invaliditu třetího stupně.¹⁰ Je tomu tak proto, že dítě, které je poživatelem invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně nelze považovat za osobu, která by byla zcela bez prostředků k obživě a zajištění základních potřeb, vzhledem k tomu, že dítěti je v takovém případě vyplácen invalidní důchod v poměrně vysoké výši.

V základním vymezení nezaopatřeného dítěte tak, jak jej uvádí oba zákony, můžeme nalézt první z výše avizovaných rozdílů v této definici. V zákoně o státní sociální podpoře je stanoveno, že dítě se považuje za nezaopatřené po skončení povinné školní docházky, pokud z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu není schopno vykonávat soustavnou výdělečnou činnost. Ze zákona o důchodovém pojištění byl výraz „soustavnou“ vypuštěn zákonem č. 306/2008 Sb. s účinností od 1. ledna 2010 v souladu s novou koncepcí i terminologií invalidity.¹¹

1.2.1 Povinná školní docházka

Prvním a základním případem nezaopatřeného dítěte je dítě do skončení povinné školní docházky. Základní vymezení povinné školní docházky nalezneme v zákoně č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů (školský zákon). Zde se v § 36 odst. 1 stanoví, že školní docházka je povinná po dobu devíti školních let. Začátkem povinné školní docházky by měl být počátek školního roku, který následuje po dni, kdy dítě dosáhne šestého roku věku, není-li mu povolen odklad.¹² Ukončení povinné školní docházky nastává po

¹⁰ § 20 odst. 6 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů; § 11 odst. 3 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

¹¹ PŘIB, Jan, VOŘÍŠEK, Vladimír. *Důchodové předpisy s komentářem*. 6. vydání. Olomouc: ANAG, 2010, s. 149.

¹² §36 odst. 3 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů (školský zákon)

uvedených devíti letech, nejpozději však koncem školního roku, v němž žák dosáhne sedmnáctého roku věku.¹³

Protože jsou však skupiny dětí, které plní povinnou školní docházku v určitých typech škol, kde tato trvá delší dobu (např. nemocné děti, zdravotně postižené, obtížně vzdělavatelné), stanoví zákon o důchodovém pojištění v § 20 odst. 5 a zákon o státní sociální podpoře v § 16 odst. 1 i další případy, které se za povinnou školní docházku rovněž považují (např. docházka do desátého ročníku speciální základní školy, zvláštní školy nebo pomocné školy).¹⁴ Podle těchto ustanovení se za povinnou školní docházku dále považuje i období školních prázdnin bezprostředně navazujících na ukončení období školního vyučování školního roku, v němž dítě dovrší poslední rok povinné školní docházky, pokud po celý kalendářní měsíc nevykonává výdělečnou činnost ani nepobírá podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci - toto však platí jen v případě, že se dítě nestalo studentem střední školy.¹⁵

Pokud začne dítě po skončení povinné školní docházky studovat na střední škole, považuje se za nezaopatřené dítě automaticky i nadále, aniž by bylo nutné zkoumat, zda například vykonává výdělečnou činnost.

1.2.2 Soustavná příprava na budoucí povolání a střední a vysoké školy

Po ukončení povinné školní docházky je dítě považováno za nezaopatřené maximálně do 26 let věku (resp. do 18 let věku) a jen v případě, že splní některou ze zákonem uvedených podmínek. První z těchto podmínek je, že se dítě soustavně připravuje na budoucí povolání.

Co se rozumí soustavnou přípravou na budoucí povolání je velmi složitě rozvedeno v několika ustanoveních zákona o důchodovém pojištění i zákona o státní sociální podpoře.¹⁶ Vzhledem ke složitosti této zákonné úpravy se tento pojem pokusím nastínit přehledněji a srozumitelněji.

Za **soustavnou přípravu na budoucí povolání** lze obecně považovat 2 případy:

¹³ §36 odst. 1 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů (školský zákon)

¹⁴ PŘIB, Jan, VOŘÍŠEK, Vladimír. *Důchodové předpisy s komentářem*. 6. vydání. Olomouc: ANAG, 2010, s. 148 – 149.

¹⁵ §20 odst. 5 písm. b) zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů; § 16 odst. 2 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

¹⁶ § 21 - 23 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů; § 12 - 15 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

- a) studium na středních a vysokých školách v České republice¹⁷ a
- b) teoretická a praktická příprava pro zaměstnání nebo jinou výdělečnou činnost osob se zdravotním postižením prováděná podle předpisů o zaměstnanosti.¹⁸

Z uvedeného však existují 2 výjimky - za soustavnou přípravu na budoucí povolání nelze považovat dálkové, distanční, večerní a kombinované studium, je-li dítě v době takového studia výdělečně činné nebo pobírá-li podporu v nezaměstnanosti či při rekvalifikaci.¹⁹ Důvod je zřejmý - tyto typy vzdělávání slouží právě k tomu, aby je mohl student vykonávat při zaměstnání a vydělávat si tak na své zaopatření. Druhou výjimkou je doba studia za trvání služebního poměru – důvod je zde totožný.

Nejprve tedy vymežeme, co se rozumí **soustavnou přípravou dítěte na budoucí povolání na střední škole**. Na začátek je nutné si připomenout, co zákon o důchodovém pojištění či zákon o státní sociální podpoře považuje za střední školu - střední školy, konzervatoře a vyšší odborné školy, jsou-li zapsány v rejstříku škol a školských zařízení podle školského zákona.²⁰ Na první pohled by se mohlo zdát, že zákon o důchodovém pojištění neuvádí ve výčtu středních škol vyšší odborné školy, jako to činí zákon o státní sociální podpoře v § 12 odst. 2 písm. c). Zákon o důchodovém pojištění však vyšší odbornou školu jako typ střední školy zmiňuje již v ustanovení § 5 odst. 1 písm. m) vymežujícím okruh pojištěných osob a stanoví, že v jeho následujících ustanoveních operuje již jen s termínem „střední škola“.

Začátkem přípravy dítěte na budoucí povolání na střední škole je:

- a) obvykle začátek školního roku prvního ročníku školy,
- b) den, kdy student začal plnit studijní povinnosti (jestliže je začal plnit před začátkem školního roku).

Po celou dobu, kterou student studuje na střední škole, se považuje za dítě soustavně se připravující na budoucí povolání, a tím i za nezaopatřené dítě. Období školních prázdnin (červenec a srpen) mezi jednotlivými ročníky, kdy školu nenavštěvuje,

¹⁷ K tomu je nutné dodat, že za studium na středních a vysokých školách se dle § 21 odst. 1 písm. a) zákona o důchodovém pojištění považuje i studium na středních a vysokých školách v cizině, pokud podle rozhodnutí Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy je postaveno na roveň studia na středních a vysokých školách v České republice. Takovéto rozhodnutí Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy musí být individuální, nikoliv globální.

¹⁸ § 21 odst. 1 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

¹⁹ § 21 odst. 1 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů; § 12 odst. 1 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

²⁰ § 21 odst. 2 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů; § 12 odst. 2 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

se do soustavné přípravy započítává také, jestliže dítě nepřeruší studium a po prázdninách v něm řádně pokračuje. Je tomu tak proto, že toto období je určeno k přípravě do dalšího (vyššího) ročníku.²¹

Situace je trochu složitější v případě vymezení ukončení soustavné přípravy na střední škole. Pokud dítě ukončí studium na střední škole úspěšným vykonáním maturitní nebo závěrečné zkoušky či absolutoria (na vyšších odborných školách), je za soustavou přípravu považována i doba od úspěšného vykonání takové zkoušky do konce období školního vyučování školního roku (obvykle konec června), a to bez ohledu na to, zda student vykonává výdělečnou činnost či nikoliv. Můžeme to považovat za odměnu studentům, kteří studium ukončili úspěšně „dříve“ nežli na konci června.²²

Co se týče období školních prázdnin po ukončení studia na střední škole, zde záleží na tom, zda dítě pokračuje ve studiu na vysoké škole nebo nikoliv. V případě, že dítě bude pokračovat ve studiu na vysoké škole, považuje se za soustavou přípravu i doba těchto prázdnin, a to nezávisle na tom, zda bude dítě vykonávat výdělečnou činnost. Pokud však ve studiu pokračovat nebude, může být doba těchto prázdnin považována za soustavou přípravu na budoucí povolání na střední škole jen v případě, že dítě po celý kalendářní měsíc nevykonávalo výdělečnou činnost nebo nepobíralo podporu v nezaměstnanosti nebo při rekvalifikaci.

K přehlednějšímu a zjednodušenému vymezení soustavné přípravy dítěte na budoucí povolání na střední škole může posloužit tato tabulka:

²¹ VANČUROVÁ, Alena, KLAZAR, Stanislav. *Sociální a zdravotní pojištění - Úvod do problematiky*. 2. vydání. Praha: ASPI, 2008, s. 86 – 87.

²² VANČUROVÁ, Alena, KLAZAR, Stanislav. *Sociální a zdravotní pojištění - Úvod do problematiky*. 2. vydání. Praha: ASPI, 2008, s. 87.

Trvání soustavné přípravy na střední škole	
Doba školních prázdnin mezi jednotlivými ročníky	nezaopatřené dítě, pokud nepřeruší studium a pokračuje v dalším ročníku
Do konce června po úspěšném vykonání maturitní nebo závěrečné zkoušky či absolutoria	automaticky nezaopatřené dítě
Do konce prázdnin (červenec a srpen), kdy nepokračuje ve studiu	nezaopatřené dítě, pouze pokud celý měsíc nevykonává výdělečnou činnost nebo není evidováno jako nezaměstnaný
Do konce prázdnin (červenec a srpen), kdy po těchto prázdninách pokračuje ve studiu	automaticky nezaopatřené dítě, bez přerušení

Nyní přejdeme k **soustavné přípravě dítěte na budoucí povolání na vysoké škole**. Studium na vysoké škole se dle zákona o důchodovém pojištění a zákona o státní sociální podpoře a pro jejich účely rozumí studium na vysokých školách v bakalářském, magisterském a doktorském studijním programu. Za začátek soustavné přípravy na vysoké škole se považuje den, kdy se dítě stává studentem vysoké školy. Z toho lze vyvodit, že pokud dítě nastupuje na vysokou školu ihned po ukončení studia na střední škole, soustavná příprava se až na výjimky nepřerušuje a dítě je stále považováno za nezaopatřené.

Může však samozřejmě nastat situace, kdy se dítě stane studentem vysoké školy až rok nebo několik let poté, co ukončilo střední školu. Zde je pak třeba nejprve posoudit, zda splňuje podmínku věkové hranice 26 let - pokud ano, dnem zápisu na vysoké škole se mu obnoví postavení nezaopatřeného dítěte, stal-li se studentem denní formy studia.

K ukončení studia na vysoké škole může dojít dvěma způsoby, a to řádným ukončením nebo neúspěšným ukončením. Podle zákona o státní sociální podpoře má každý z těchto způsobů ukončení jiný vliv na postavení nezaopatřeného dítěte, resp. na posouzení soustavnosti přípravy na budoucí povolání na vysoké škole. V zákoně o důchodovém pojištění se na způsob ukončení studia na vysoké škole nehledí a soustavná příprava na budoucí povolání se tak posuzuje stejně jako v případě řádného ukončení studia na vysoké škole podle zákona o státní sociální podpoře.

Jestliže student ukončí studium na vysoké škole dle zákona o státní sociální podpoře řádně (dle zákona o důchodovém pojištění i neúspěšně), tj. vykoná státní zkoušku, na jejímž základě získá bakalářský, magisterský nebo doktorský titul, považuje se za soustavnou přípravu i doba do konce měsíce, ve kterém bylo studium řádně ukončeno. To znamená, že pokud student vykoná státní závěrečnou zkoušku například dne 2. června, považuje se za soustavnou přípravu na budoucí povolání automaticky bez dalšího i doba do 30. června. Další měsíc je to pak pouze v případě, že nevykonává po celý kalendářní měsíc výdělečnou činnost nebo nepobírá hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání.²³

Při neúspěšném ukončení studia (vyloučení ze studia, zanechání studia) je dítě považováno za nezaopatřené pouze do dne skončení studia. Takto je situace v případě neúspěšného ukončení studia řešena u všech typů škol.²⁴ Jak již bylo zmíněno výše, uvedené platí je pro účely zákona o státní sociální podpoře.

Pokud student přestupuje na jinou vysokou školu nebo po ukončení studia pokračuje na téže nebo jiné vysoké škole, považuje se za soustavnou přípravu i doba od ukončení studia do dne, kdy se dítě stalo studentem téže nebo jiné vysoké školy, nejdéle však tato doba může trvat tři kalendářní měsíce následující po měsíci, v němž k ukončení studia došlo.

K snadnějšímu pochopení může opět sloužit následující tabulka:

Trvání soustavné přípravy na vysoké škole		
	zákon o důchodovém pojištění	zákon o státní sociální podpoře
Do konce měsíce, v němž bylo studium ukončeno	automaticky nezaopatřené dítě	nezaopatřené dítě, pokud ukončilo studium řádně
V měsíci následujícím	nezaopatřené dítě, pouze pokud celý měsíc nevykonává výdělečnou činnost nebo není evidováno jako nezaměstnaný	nezaopatřené dítě, pouze pokud celý měsíc nevykonává výdělečnou činnost nebo není evidováno jako nezaměstnaný a studium ukončilo řádně

²³ VANČUROVÁ, Alena, KLAZAR, Stanislav. *Sociální a zdravotní pojištění - Úvod do problematiky*. 2. vydání . Praha: ASPI, 2008, s. 88.

²⁴ VANČUROVÁ, Alena, KLAZAR, Stanislav. *Sociální a zdravotní pojištění - Úvod do problematiky*. 2. vydání . Praha: ASPI, 2008, s. 88.

1.2.3 Nezaopatřenost dítěte z důvodu nemoci, úrazu nebo dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu

Po vymezení soustavné přípravy na budoucí povolání, a tím i první podmínky nezaopatřenosti dítěte po skončení povinné školní docházky se nyní zaměříme na vymezení dalších dvou alternativních podmínek nezaopatřenosti dítěte.

Dítě se považuje za nezaopatřené, jestliže se nemůže soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost pro nemoc nebo úraz nebo v případě, že z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu je neschopno vykonávat výdělečnou činnost. Základní rozdíl mezi těmito dvěma podmínkami je délka jejich trvání. V případě podmínky první (nemoc, úraz) se jedná o krátkodobý stav. Naproti tomu, jak už samotný název napovídá, v případě dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu se jedná o stav dlouhodobý. Dalším rozdílem je pak to, že krátkodobá nemoc či úraz může mít vliv jak na soustavnou přípravu na budoucí povolání, tak na výdělečnou činnost, dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav pak pouze na výdělečnou činnost. Soustavná příprava na budoucí povolání, resp. vliv dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu na ni, zde není brána v potaz. Poslední rozdíl můžeme nalézt v oblasti prokázání některé z těchto podmínek: zatímco v případě nemoci nebo úrazu uvedeného pod písm. b) postačuje potvrzení ošetřujícího lékaře, u písm. c) – u dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu je nutný posudek lékaře okresní správy sociálního zabezpečení, ve kterém musí být výslovně konstatována neschopnost vykonávat výdělečnou činnost.²⁵

Řešení problematiky krátkodobé neschopnosti soustavné přípravy na budoucí povolání nalezneme v rozsudku Krajského soudu v Ostravě ze dne 25.09.2007, čj. 19 Cad 120/2006 - 21. Soud v tomto rozhodnutí vyslovil, že jestliže žalobkyně přerušila studium nikoliv z důvodu nemoci, ale z důvodu rizikového těhotenství, které je ve svých důsledcích srovnatelné s nemocí, bylo i přesto třeba považovat žalobkyni i v době přerušení studia za nezaopatřené dítě ve smyslu § 20 odst. 3 písm. b) zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění (nemůže se soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost pro nemoc nebo úraz). Z právní věty tohoto rozsudku je možné vyvodit, že co se rozumí nemocí nebo úrazem bude záležet na jednotlivém konkrétním případě. Dle mého názoru by mělo hrát roli to, zda se jedná o takový

²⁵ PŘIB, Jan, VOŘÍŠEK, Vladimír. *Důchodové předpisy s komentářem*. 6. vydání. Olomouc: ANAG, 2010, s. 149.

krátkodobý nepříznivý zdravotní stav, který v daném případě dočasně znemožňuje vykonávat výdělečnou činnost či se soustavně připravovat na budoucí povolání a je s nemocí nebo úrazem srovnatelný.

Pojem dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu, který je důležité vymezit pro pochopení třetí podmínky je vymezen v § 26 zákona o důchodovém pojištění pro účely tohoto zákona jako „zdravotní stav, který omezuje tělesné, smyslové nebo duševní schopnosti pojištěnce významné pro jeho pracovní schopnosti, pokud tento zdravotní stav trvá déle než 1 rok nebo podle poznatků lékařské vědy lze předpokládat, že bude trvat déle než 1 rok“. Z uvedeného vyplývá, že dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav je dán faktorem časovým, k němuž přistupuje dopad zdravotního stavu na schopnosti významné pro práci.²⁶ Tento stav, jak již bylo uvedeno výše, posuzují lékaři okresních správ sociálního zabezpečení na základě § 8 odst. 1 písm. b) zákona č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.²⁷

²⁶ PŘIB, Jan, VOŘÍŠEK, Vladimír. *Důchodové předpisy s komentářem*. 6. vydání. Olomouc: ANAG, 2010, s. 165.

²⁷ PŘIB, Jan, VOŘÍŠEK, Vladimír. *Důchodové předpisy s komentářem*. 6. vydání. Olomouc: ANAG, 2010, s. 165.

2. NEZAOPATŘENÉ DÍTĚ V SYSTÉMU DŮCHODOVÉHO POJIŠTĚNÍ

System důchodového pojištění slouží k zabezpečení osob v případě sociálních událostí, kterými jsou stáří, invalidita a úmrtí živitele. Řadí se do prvního pilíře sociálního zabezpečení – sociálního pojištění.

Základním pramenem upravujícím důchodové pojištění je zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů. Úprava obsažená v tomto zákoně však není komplexní a důchodovému pojištění se věnuje celá řada zákonných i podzákonných předpisů.

Dávky poskytované ze systému důchodového pojištění je možné rozdělit do dvou základních skupin - důchody přímé a důchody nepřímé neboli pozůstalostní. Mezi přímé důchody řadíme starobní a invalidní důchod, mezi nepřímé potom důchod vdovský, resp. vdovecký a sirotčí. Rozdíl mezi těmito skupinami je dán tím, že v případě přímých důchodů je dávka poskytnuta přímo osobě oprávněného, jehož se daná sociální událost týká, naproti tomu u důchodů nepřímých se jedná o dávku vyměřenou z přímého důchodu, který pobíral zemřelý nebo na který by měl nárok.²⁸

Právě nepřímé důchody budou předmětem následujících dvou kapitol, neboť se jedná o dávky, v nichž hraje postavení nezaopatřeného dítěte hlavní (v případě sirotčího důchodu) nebo alespoň vedlejší (u vdovského, resp. vdoveckého důchodu) roli.

2.1 Sirotčí důchod

Úmrtí jednoho z živitelů rodiny je událostí, která vždy znamená změnu ekonomické situace v rodině. Důchody pro vdovy a sirotky mají v našem právním řádu dlouholetou tradici a patří mezi historicky nejstarší dávky. První plnění takového charakteru u nás zavedl rakouský penzijní normál z roku 1771, který se týkal vdov a sirotek po státních úřednících, kteří věrně sloužili a bez prostředků zanechali vdovu a děti.²⁹ Dnes je sirotčí důchod druhem nepřímého (pozůstalostního) důchodu, který se poskytuje každému nezaopatřenému dítěti, a to jak zletilému, tak nezletilému, v případě úmrtí živitele (tj. rodiče, osvojitele nebo jiné osoby, na kterou bylo dítě převážně odkázáno výživou) při splnění dalších, zákonem stanovených podmínek. Účelem je

²⁸ KAHOUN, V. a kol.: *Sociální zabezpečení - vybrané kapitoly*. 1. vydání. Praha: Triton, 2009, s. 227.

²⁹ TÖRSTER, Petr a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 241.

částečná kompenzace ztráty příjmu rodiče pro dítě, které bylo na příjmu rodiče nebo jiné osoby závislé.³⁰

2.1.1 Vznik nároku na sirotčí důchod - podmínky

Základní podmínky nároku na sirotčí důchod vypočítává zákon o důchodovém pojištění v ustanovení § 52 odst. 1. Po rozboru tohoto ustanovení je tedy možné vymezit základní podmínky vzniku nároku na sirotčí důchod takto:

1. nezaopatřenost dítěte (ve smyslu § 20 odst. 3, 4, 6 zákona o důchodovém pojištění)
2. taxativně vymezený (v § 52 odst. 3 vyloučený) vztah zemřelého k dítěti
3. skutečnost, že zemřelý ke dni svého úmrtí pobíral některý z důchodů nebo by splňoval podmínky nároku na některý z nich nebo zemřel následkem pracovního úrazu.³¹

První podmínka - **nezaopatřenost dítěte** byla podrobně rozebrána v předchozí kapitole této práce, na níž v tomto případě odkazují.

Druhou podmínkou je smrt živitele dítěte, resp. osoby mající určitý, zákonem o důchodovém pojištění taxativně vymezený, **vztah k dítěti**.

Ustanovení § 52 odst. 1 uvádí pod písmenem a) rodiče nebo osvojitele dítěte. Kdo je rodičem dítěte stanoví zákon o rodině. Stejný zákon pak v § 63 odst. 1 uvádí, že „osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi“, což platí i v případě nároku na sirotčí důchod. Dítě, které je osvojené bude mít proto po svém osvojiteli nárok na sirotčí důchod stejně, jako dítě, jemuž zemřel jeho biologický rodič.

Na tomto místě je nutné upozornit na to, že nárok na sirotčí důchod naopak nevzniká po pěstounovi nebo jeho manželovi.³² Důvod je vcelku zřejmý, podíváme-li se na vymezení pěstounské péče a její účel z hlediska rodinného práva. Pěstounská péče je forma náhradní osobní péče o nezletilé dítě v rodině, při kterém se nemění status dítěte. Je-li dítě svěřeno do pěstounské péče, rodinněprávní vztah rodič-dítě zůstává plně zachován. Hlavním účelem pěstounské péče je výkon osobní péče o nezletilé dítě po dobu, po kterou nemohou rodiče o dítě osobně pečovat. Jakmile se rodinné poměry dítěte

³⁰ PŘIB, J. – VOŘÍŠEK, V.: *Důchodové předpisy s komentářem*, ANAG, Olomouc 2007, s. 228.

³¹ PŘIB, J. – VOŘÍŠEK, V.: *Důchodové předpisy s komentářem*, ANAG, Olomouc 2007, s. 228.

³² §52 odst. 3 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

podání uspokojivě uspořádat a ozdravit, má dítě právo na osobní péči svých rodičů.³³ V souvislosti s pěstounskou péčí jsou však poskytovány dávky ze systému státní sociální podpory.

Smrt osoby, která převzala dítě do péče nahrazující péči rodičů, a dítě na ni bylo v době její smrti převážně odkázáno výživou, kterou nemohli ze závažných důvodů zajistit jeho rodiče, resp. kdo je takovou osobou dle § 52 odst. 1 písm. b), je blíže specifikováno v první kapitole této práce v souvislosti s vymezením pojmu dítě v systému sociálního zabezpečení.

Třetí podmínkou nároku na sirotčí důchod je skutečnost, že **živitel dítěte pobíral některý z přímých důchodů nebo splnil podmínky nároku na některý z těchto důchodů** (v případě invalidního důchodu jen jednu z podmínek) **nebo zemřel následkem pracovního úrazu**. Podmínky nároku na starobní důchod nalezneme v ustanovení § 28 a násl. zákona o důchodovém pojištění, potřebnou dobu pojištění pro nárok na invalidní důchod, která je zde potřebná, pak v ustanovení § 40 téhož zákona.

Situace, kdy zemřelý rodič pobíral některý z těchto důchodů je vcelku jasná - sirotčí důchod se v tomto případě bude odvíjet od výše důchodu, na který měl zemřelý nárok v době smrti. V případě, že zemřelý žádnou důchodovou dávku nepobíral, bude třeba zkoumat, zda splnil podmínky nároku na starobní důchod nebo zda splnil potřebnou dobu pojištění pro nárok na invalidní důchod. Případy, kdy zemřelá osoba splnila podmínky nároku na starobní důchod, aniž by tento důchod pobírala, budou zcela ojedinělé. Nejčastější bude případ, kdy zemřelý žádný důchod (tj. starobní ani invalidní) nepobíral, nesplnil podmínky nároku na starobní důchod, ani nezemřel následkem pracovního úrazu. V takovém případě bude třeba zjistit, zda ke dni smrti splnil podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na invalidní důchod. V potaz se zde bere pouze potřebná doba pojištění, nikoliv všechny podmínky nároku na invalidní důchod. Nezkoumá se, zda zemřelý byl invalidní či nikoliv.

Délka potřebné doby pojištění pro nárok na invalidní důchod se podle výše uvedeného ustanovení § 40 zákona o důchodovém pojištění pohybuje v rozmezí od 1 roku do 5 let v závislosti na věku pojištěnce a zjišťuje se z období před vznikem invalidity. U pojištěnce nad 28 let je však tato podmínka zúžena – musí se jednat o posledních deset let před vznikem invalidity. Pokud občan, který je starší 38 let, nesplní

³³ HRUŠÁKOVÁ, M. - KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 2006, s. 326.

předchozí podmínku alespoň 5 let pojištění v posledních 10 letech před vznikem invalidity, stačí, že má v posledních 20 letech alespoň 10 let pojištění.

Samozřejmě může nastat i situace, kdy zemřelý podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na invalidní důchod ke dni smrti nesplní, například zemře příliš mlád, aniž by stihl podmínku naplnit. Jestliže taková osoba nezemřela následkem pracovního úrazu, nárok na sirotčí důchod pozůstalému dítěti po tomto rodiči nevznikne. Takováto situace pak nebude řešena důchodovou dávkou, ale v rámci dávek sociální pomoci (což je rozdíl oproti dřívější právní úpravě).³⁴

Takováto právní úprava je dle mého názoru zcela nedostačující. Pokud zemřelý podmínku potřebné doby pojištění nesplní, nevidím důvod, proč by za to mělo nést následky osiřelé dítě, které situaci rodiče nebo jiné osoby, od níž se nárok odvozuje, nemůže ovlivnit. Nehledě na to, že za tuto situaci nemusí nést vinu ani zemřelá osoba, ale např. její zaměstnavatel, který za ni neplatil pojistné. Jak uvádí ombudsman ve své Souhrnné zprávě o činnosti za rok 2010³⁵, s jehož názorem se plně ztotožňuji, řešením by byla změna zákona o důchodovém pojištění, která by zakotvila tzv. garantovaný nárok na sirotčí důchod každému osiřelému dítěti bez ohledu na to, zda zemřelá osoba podmínku potřebné doby pojištění splnila nebo nikoliv. Od pojistného odvedeného zemřelou osobou by se dále odvozovala pouze výše sirotčího důchodu. Přestože se v současné době dá tato situace řešit dávkami ze systému pomoci v hmotné nouzi, mám za to, že tato „náhrada“ není adekvátní. Dávky poskytované v rámci třetího pilíře sociálního zabezpečení nedosahují výše sirotčích důchodu, nehledě na to, že orgán pomoci v hmotné nouzi nemusí, s ohledem na konkrétní okolnosti případu, danou dávku vždy přiznat.

V případě, že dítěti zemřou oba rodiče, osvojitelé nebo osoby, na něž bylo odkázáno výživou, a stane se tak oboustranně osiřelým dítětem, dochází k tzv. souběhu nároků a dítěti vzniká nárok na sirotčí důchod po každém z rodičů.³⁶ Stane se tak ovšem pouze v případě, že u obou z nich jsou splněny podmínky uvedené v § 52 odst. 1 důchodového pojištění. Tato právní úprava se liší od právní úpravy předchozí, kde při úmrtí obou rodičů náležel pouze jeden sirotčí důchod a jeho výše byla formou stanovení odlišení výměry u oboustranně osiřelého dítěte vyšší (činila 30% výše důchodu

³⁴ PŘIB, J. – VOŘÍŠEK, V.: *Důchodové předpisy s komentářem*, ANAG, Olomouc 2007, s. 228.

³⁵ *Souhrnná zpráva o činnosti veřejného ochránce práv za rok 2010*. Dostupná na <http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/zpravy_pro_poslaneckou_snemovnu/Souhrnna_zprava_VOP_2010.pdf>.

³⁶ Ustanovení § 58 zákona o důchodovém pojištění přímo uvádí, že konkurence nároků pro sirotčí důchod neplatí.

zemřelého u jednostranného sirotka a 50% u oboustranného sirotka).³⁷ Kromě souběhu sirotčích důchodů může dojít i k souběhu sirotčího důchodu s jiným druhem důchodu - jde zpravidla o dva, ve výjimečných případech o tři nebo dokonce o čtyři důchody.³⁸

Může dojít k následujícím přípustným souběhům nároků:

- a) souběh dvou nároků - sirotčího důchodu a invalidního důchodu
- b) souběh dvou nároků - sirotčího důchodu vdovského/vdoveckého důchodu
- c) souběh tří nároků - sirotčího důchodu, invalidního důchodu a vdovského/vdoveckého důchodu
- d) souběh čtyř nároků - dvou sirotčích důchodů, invalidního důchodu a vdovského/vdoveckého důchodu

V případě, že má dítě nárok na sirotčí důchod po obou rodičích, platí, že vyšší důchod mu náleží v plné výši a nižší důchod ve výši procentní výměry.³⁹ Z toho plyne, že v případě vyššího důchodu je dítěti vyplácena základní i procentní výměra, v případě nižšího důchodu však jen procentní výměra (což je rozdílné např. oproti souběhu sirotčího důchodu s invalidním důchodem nebo vdovským důchodem, kde se vyšší důchod vyplácí v plné výši a nižší důchod jen ve výši poloviny procentní výměry).

K souběhu invalidního a sirotčího důchodu může dojít jen v případě, že je dítě invalidním v 1. nebo 2. stupni. Pokud je dítě poživitelem invalidní důchod pro invaliditu 3. stupně, nepovažuje se dle § 20 odst. 6 zákona o důchodovém pojištění za nezaopatřené, a tudíž nesplňuje základní podmínku nároku na sirotčí důchod. V případě, že dojde k souběhu nároku na sirotčí a invalidní důchod pro invaliditu 1. nebo 2. stupně, bude se vyšší důchod vyplácet v plné výši a nižší důchod ve výši procentní výměry.⁴⁰

Třetí možností souběhu je souběh sirotčího a vdovského nebo vdoveckého důchodu, tzn. u ovdovělého sirotka, resp. osiřelé vdovy nebo vdovce. Tato situace se přirozeně může vyskytnout jen u mladší generace.⁴¹ Pokud by nastala, pro vyšší důchodu by opět platilo výše uvedené pravidlo § 59 odst. 1 zákona o důchodovém pojištění - vyšší důchod se bude vyplácet v plné výši a nižší důchod ve výši procentní výměry.

Pokud dojde k souběhu sirotčího, invalidního a vdovského nebo vdoveckého důchodu, bude se v plné výši vyplácet důchod nejvyšší z těchto tří a zbylé dva nižší

³⁷ PŘIB, J. – VOŘÍŠEK, V.: *Důchodové předpisy s komentářem*, ANAG, Olomouc 2007, s. 228.

³⁸ TÖRSTER, Petr a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 247 – 248.

³⁹ § 59 odst. 1 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁴⁰ § 59 odst. 1 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁴¹ TÖRSTER, Petr a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 248.

důchody se budou opět vyplácet ve výši poloviny procentní výměry. I zde samozřejmě platí, že dítě může být invalidní pouze v prvním nebo druhém stupni.

Posledním možným případem souběhu pak bude souběh dvou sirotčích důchodů, invalidního důchodu a vdovského/vdoveckého důchodu. V tomto případě se za sirotčí důchod bude považovat úhrn sirotčích důchodů, jak je zakotveno v poslední větě ustanovení § 59 odst. 1. Dále pak pro výši výplaty důchodu platí stejné pravidlo, jaké je uvedeno výše.

2.1.2 Zánik nároku na sirotčí důchod

Způsoby zániku nároku na sirotčí důchod vypočítává ustanovení § 52 odst. 4 a 5 zákona o důchodovém pojištění. Tento výčet však není kompletní, neboť musíme brát v úvahu, že jestliže nárok vzniká při splnění určitých podmínek, stejně tak může zaniknout v případě, že podmínky přestanou být naplňovány. V tomto případě jedinou podmínkou, která se může po smrti rodiče, osvojitele nebo jiné osoby, na níž bylo dítě odkázáno výživou, změnit, resp. která může přestat být naplňována, je postavení dítěte jako nezaopatřeného.

Lze tedy shrnout, že možnosti důvody zániku nároku na sirotčí důchod jsou tyto:

- a) smrt dítěte
- b) ztráta nezaopatřenosti,
- c) osvojení⁴²,
- d) rozhodnutí soudu o tom, že dítě úmyslně způsobilo smrt zemřelé osoby.

Zánik nároku v případě **smrti dítěte** je zřejmý - nárok na dávky sirotčího důchodu nepřechází na dědice, jelikož se jedná o osobní právo zemřelého. Nárok přechází jen v případě splatných dávek, a to pouze na tyto dávky (v tomto případě se již jedná o pohledávku a tudíž právo majetkové, které na dědice přechází).⁴³

V praxi **dítě přestává být nezaopatřeným** nejčastěji dovršením 26 let věku nebo ukončením soustavné přípravy na budoucí povolání.⁴⁴ Může samozřejmě nastat situace, kdy se dítě, které přestalo být nezaopatřeným, znovu nezaopatřeným stane, např. začne znovu vykonávat soustavnou přípravu na budoucí povolání poté, co nějaký čas nestudovalo a vykonávalo výdělečnou činnost.

⁴² § 52 odst. 4 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁴³ § 63 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁴⁴ TÖRSTER, Petr a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 247.

V případě **osvojení** zaniká dítěti nárok na sirotčí důchod z toho důvodu, že dítě osvojením získává opět vztah rodič-dítě, který smrtí rodiče zanikl a byl jednou z podmínek vzniku nároku na sirotčí důchod. Pokud oboustranně osiřelé dítě osvojí jen jedna osoba, zaniká nárok na ten sirotčí důchod, který náležel po osobě, kterou osvojitel nahradil. Dojde-li ke zrušení osvojení, vznikne nárok na sirotčí důchod znovu, a to ve výši, v jaké by náležel, kdyby byl vyplácen ke dni zrušení osvojení.⁴⁵

Příklad: Dítě, které je oboustranným sirotkem má nárok na sirotčí důchod po obou rodičích. V případě, že si takové dítě osvojí žena, zanikne dítěti nárok na sirotčí důchod po matce, kterou žena-osvojitelka nahradila. Na sirotčí důchod po otci má však dítě nárok i nadále, dokud nebude osvojeno i mužem (např. manželem osvojitelky).

Podle § 52 odst. 5 zákona o důchodovém pojištění platí § 50 odst. 6 téhož zákona přiměřeně. Při aplikaci tohoto paragrafu o zániku nároku na vdovský důchod tedy dospějeme k tomu, že nárok na sirotčí důchod zanikne dnem právní moci rozhodnutí soudu o tom, že **dítě úmyslně způsobilo smrt rodiče** (nebo osvojitele či osoby, která dítě převzala do péče nahrazující péči rodičů, a dítě na ni bylo v době její smrti převážně odkázáno výživou, kterou nemohli ze závažných důvodů zajistit jeho rodiče) jako pachatel, spolupachatel nebo účastník trestného činu

Příklad: Matka dítěte byla zavražděna. Dítěti byl po matce přiznán nárok na sirotčí důchod, dva roky na to však bylo zjištěno, že dítě bylo spolupachatelem matčiny vraždy a za tento trestný čin bylo odsouzeno. Nárok na sirotčí důchod dítěti v tomto případě zanikne dnem právní moci rozsudku trestního soudu.

Nárok na sirotčí důchod nezaniká uzavřením manželství, ani v případě, že je manžel výdělečně činný.⁴⁶ Je tomu tak proto, že nárok je vázán (kromě jiného) na podmínku nezaopatřenosti, kterou může splňovat i zletilé dítě, které uzavřelo manželství nebo které zletilost tímto uzavřením nabylo.

2.1.3 Výše sirotčího důchodu

Výše sirotčího důchodu se jako výše každé dávky důchodového pojištění skládá ze základní a procentní výměry. Základní výměra se stanoví pevnou částkou a procentní

⁴⁵ §52 odst. 4 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁴⁶ TÖRSTER, Petr a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 247.

výměra se v případě pozůstalostních důchodů stanoví procentní sazbou z procentní výměry důchodu zemřelého.⁴⁷

Základní výměra sirotčího důchodu činí pro rok 2011 částku 2230 Kč. Výše procentní výměry sirotčího důchodu činí 40% procentní výměry starobního důchodu nebo invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně, na který měl nebo by měl nárok zemřelý v době smrti.⁴⁸ Nejprve je tedy nutné vypočítat procentní výměru důchodu, na který měl nebo by měl nárok zemřelý. Pokud zemřelý pobíral starobní důchod, určí se výše procentní výměry sirotčího důchodu z procentní výměry starobního důchodu, na který měl zemřelý nárok. Stejně se bude postupovat, pokud ke dni smrti zemřelý splnil podmínky nároku na starobní důchod, ale nepobíral jej. Pokud však zemřelý pobíral invalidní důchod, nebude záležet na tom, pro jaký stupeň invalidity jej pobíral - procentní výměra se vždy vypočte z procentní výměry invalidního důchodu pro invaliditu 3. stupně. Pokud tedy zemřelý pobíral invalidní důchod pro invaliditu 2. stupně, bude třeba nejprve vypočítat, jaká by byla výše procentní výměry, kdyby měl nárok na invalidní důchod pro invaliditu 3. stupně. Procentní výměra invalidního důchodu pro invaliditu 3. stupně se vypočte jako 1,5% výpočtového základu zemřelého.⁴⁹

V roce 2009 byla průměrná měsíční výše sirotčího důchodu 5145 Kč. Za posledních deset let se výše této dávky téměř zdvojnásobila.⁵⁰

Příklad: Procentní výměra důchodu (starobního nebo invalidního pro invaliditu 3. stupně), na který měl nebo by měl nárok zemřelý je 4000 Kč. Procentní výměru sirotčího důchodu získáme vypočtením 40% ze 4000 Kč. V tomto případě procentní výměra 1600 Kč. Konečnou částku sirotčího důchodu získáme sečtením základní a procentní výměry, tj. 1600 Kč + 2230 Kč = 3830 Kč.

Zákon uvádí speciální pravidlo pro určení procentní výměry sirotčího důchodu v případě obnovení nároku na sirotčí důchod v důsledku toho, že se dítě znovu stalo nezaopatřeným poté, co již jednou toto postavení ztratilo: „Zanikl-li nárok na sirotčí důchod proto, že dítě přestalo být nezaopatřené a nárok na sirotčí důchod vznikl znovu, neboť podmínka nezaopatřenosti byla znovu splněna, nesmí být výše procentní výměry sirotčího důchodu nižší než procentní výměra sirotčího důchodu, která náležela ke dni

⁴⁷ §4 odst. 2 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁴⁸ §53 odst. 1 a 2 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁴⁹ § 41 odst. 2 písm. c) zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁵⁰ *Česká republika od roku 1989 v číslech* [online]. www.czso.cz, 21. ledna 2011 [cit. 12. května 2011]. Dostupné na <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989#13>.

zániku nároku na tento důchod“.⁵¹ Jedná se zde o ochranu výše dříve zaniklého a nově vzniklého sirotčího důchodu, která byla zavedena novelou zákona o důchodovém pojištění č. 306/2008 Sb., a která umožňuje zhodnocení všech valorizačních navýšení, která náleží k původní dávce za léta jejího pobírání.

2.2 Vdovský, resp. vdovecký důchod

I když není vdovský (resp. vdovecký) důchod dávkou, ve které by nezaopatřené dítě vystupovalo jako oprávněná osoba, je důležité na tomto místě zmínit, že nezaopatřenost dítěte výrazně ovlivňuje poskytování dávek vdovského nebo vdoveckého důchodu, resp. dobu jeho poskytování. Vzhledem k tomu, že vdovský důchod není předmětem této diplomové práce, budu se v následujícím věnovat pouze vztahu vdovského důchodu a nezaopatřenosti dítěte při nastínění základních souvislostí.

Nárok na vdovský (resp. vdovecký) důchod vzniká dle ustanovení § 49 odst. 1 zákona o důchodovém pojištění při kumulativním splnění těchto podmínek:

1. smrt manžela/manželky,
2. manžel/manželka byl poživitelem starobního nebo invalidního důchodu nebo splnil ke dni smrti podmínky nároku na jeden z nich nebo zemřel následkem pracovního úrazu.

Nárok na vdovský (vdovecký) důchod nevzniká rozvedené ženě nebo muži, i kdyby byli v době smrti odkázáni na příspěvek na výživu, který jim byl zemřelý povinen poskytovat. Naopak vzniku nároku na vdovský (vdovecký) důchod nebrání skutečnost, že manželé nežili delší dobu před smrtí ve společné domácnosti a jejich manželství přestalo plnit společenskou funkci, byť nebylo rozvedeno.⁵²

Podpůrčí doba, tj. doba poskytování dávky činí obligatorně jeden rok od smrti manžela (manželky). V případě, že však vdova nebo vdovec splní některou z podmínek uvedených v § 50 odst. 2 zákona o důchodovém pojištění, může být dávka poskytována i po uplynutí této doby, a to po dobu, po kterou bude daná skutečnost naplňující podmínku trvat. Jednou z těchto podmínek zakládající vznik nároku na vdovský (vdovský) důchod po dobu delší než jeden rok je právě skutečnost, že vdova nebo vdovec pečuje o nezaopatřené dítě.⁵³ Pojem dítěte je pro tento případ zúžen - ustanovení § 50 odst. 3

⁵¹ § 53 odst. 3 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁵² PŘIB, Jan, VOŘÍŠEK, Vladimír. *Důchodové předpisy s komentářem*. 6. vydání. Olomouc: ANAG, 2010, s. 219

⁵³ § 50 odst. 2 písm. a) zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

zákonu o důchodovém pojištění, které pojem dítě pro tyto situace vymezuje je speciálním k § 20 odst. 1 téhož zákona. Podle uvedeného speciálního ustanovení se dítětem rozumí:

- a) dítě, které má po zemřelém nárok na sirotčí důchod, a
- b) dítě, které bylo v rodině zemřelého vychovááno, jde-li o vlastní (osvojené) dítě vdovy nebo bylo-li dítě aspoň jedním z nich převzato do dne smrti manžela do trvalé péče nahrazující péči rodičů.

Podmínkou výchovy dítěte v rodině zemřelého se zabýval i Nejvyšší správní soud ve svém rozsudku ze dne 25.10.2006, sp. zn. 3 Ads 76/2005, v němž zamítl kasační stížnost a ve své podstatě potvrdil rozhodnutí krajského soudu o tom, že stěžovatelka jakožto vdova nemá nárok na vdovský důchod po uplynutí doby 1 roku od smrti manžela. Skutkový stav byl takový, že stěžovatelka žila téměř po dobu sedmi let ve společné domácnosti se svými nezaopatřenými dětmi (které jí byly po rozvodu svěřeny do péče) a mužem, jenž nebyl otcem těchto dětí. Hospodařili společnými příjmy. Manželství mezi stěžovatelkou a jejím druhem bylo uzavřeno den před smrtí tohoto muže. Z rozhodnutí krajského soudu a poté i Nejvyššího správního soudu vyplývá, že § 50 odst. 3 zákona o důchodovém pojištění je třeba vykládat v souladu s § 33 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině. Rodina by tak vznikla až uzavřením manželství mezi stěžovatelkou a jejím druhem, přičemž do té doby nelze o rodině hovořit, neboť zákon o rodině pojem „druh“ a „družka“ nezná. Vzhledem k tomu, že stěžovatelka manželství uzavřela den předtím, než jejím manžel zemřel, má soud za to, že děti žalobkyně nebyly v rodině zemřelého vychovávány, protože manželství trvalo pouze 1 den a v době od uzavření manželství se dcery žalobkyně se zemřelým ani neseťkaly.⁵⁴

⁵⁴ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 25. října 2006, sp. zn. 3 Ads 76/2005

3. NEZAOPATŘENÉ DÍTĚ V SYSTÉMU ZDRAVOTNÍHO POJIŠTĚNÍ

System zdravotního pojištění je rovněž součástí prvního pilíře sociálního zabezpečení, který je založen na pojistném principu, kde se občan nebo někdo jiný občana povinně zajišťuje pro případ budoucí sociální události, kterou je v tomto případě nemoc, resp. potřeba krytí výdajů na zdravotní péči. Základní smysl tohoto subsystému sociálního zabezpečení spočívá v poskytování zdravotní péče oprávněným subjektům z prostředků obligatorního (povinného) veřejného zdravotního pojištění. Stát z vybraných prostředků financuje zdravotní péči, přičemž využívá prostředníka, a to zdravotní pojišťovny.⁵⁵

Základními prameny zdravotního pojištění jsou zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o veřejném zdravotním pojištění“) a zákon č. 592/1992 Sb., o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění“).

System veřejného zdravotního pojištění má velmi široký okruh pojištěnců, tj. osob, které mají právo na plnění z tohoto subsystému. System je takto nastaven z toho důvodu, že zabezpečuje věcná plnění plynoucí od poskytovatelů zdravotní péče, která by ve své základní podobě měla být dostupná každému.⁵⁶

Věcný rozsah zdravotního pojištění, tj. jaká zdravotní péče se z jeho prostředků hradí, nalezneme v § 13 odst. 1 zákona o veřejném zdravotním pojištění - nehradí se veškerá zdravotní péče, ale pouze zdravotní péče poskytnutá pojištěncům s cílem zachovat nebo zlepšit jejich zdravotní stav.

3.1 Postavení nezaopatřeného dítěte v systému zdravotního pojištění

3.1.1 Nezaopatřené dítě - pojištěnec, za nějž platí pojistné stát

Z hlediska postavení nezaopatřeného dítěte v systému zdravotního pojištění je třeba nejprve vymezit pojmy „plátce pojistného“ a „pojištěnec“. Pojištěnci jsou osoby,

⁵⁵ VANČUROVÁ, Alena, KLAZAR, Stanislav. *Sociální a zdravotní pojištění - Úvod do problematiky*. 2. vydání. Praha: ASPI, 2008, s. 9.

⁵⁶ VANČUROVÁ, Alena, KLAZAR, Stanislav. *Sociální a zdravotní pojištění - Úvod do problematiky*. 2. vydání. Praha: ASPI, 2008, s. 23.

kteře jsou účastny zdravotního pojištění a mají nárok na plnění ve formě zdravotní péče. To ale ještě nutně neznamená, že také musí platit pojistné.⁵⁷ Plátcem pojistného jsou osoby, které jsou ze zákona povinny platit pojistné. Mezi tyto osoby patří:

1. pojištěnci (uvedení v § 5 zákona o veřejném zdravotním pojištění),
2. zaměstnavatel,
3. stát.⁵⁸

Okruh osob, které jsou povinny platit pojistné, tj. plátců pojistného, je výrazně užší nežli okruh pojištěných osob. Jedná se o jeden z projevů principu solidarity, který se ve zdravotním pojištění projevuje ve velké míře. Je tomu tak proto, že stát respektuje postavení některých i potencionálně sociálně handicapovaných skupin obyvatelstva z hlediska možnosti získání vlastního příjmu z činnosti a přebírá za ně povinnost platit pojistné.⁵⁹ Takovými osobami jsou právě i nezaopatřené děti, které spadají do skupiny pojištěnců, za které platí pojistné stát.⁶⁰ Pojištěncem je samo nezaopatřené dítě, má nárok na veškeré plnění z tohoto systému poskytovaná, pojistné je za něj však placeno státem prostřednictvím státního rozpočtu. Nezaopatřenost dítěte se pro účely zdravotního pojištění posuzuje podle zákona o státní sociální podpoře.⁶¹ Zákon o veřejném zdravotním pojištění uvádí vedle nezaopatřených dětí i další skupiny pojištěnců, za které je pojistné hrazeno státem. Jedná se obecně o osoby, jež se nacházejí v sociální situaci, kterou stát pokládá za tak významnou, že za ně přebírá povinnost pojistné platit. V současné době je celkový počet osob, za které stát také odvádí pojistné cca 6 mil. pojištěnců, tedy více než polovina obyvatel České republiky.⁶²

3.1.2 Pojistné na zdravotní pojištění u nezaopatřených dětí - jeho výše a odvod

Vznik povinnosti státu platit pojistné se váže dle § 8 odst. 3 zákona o veřejném zdravotním pojištění na den, kdy se stát podle ustanovení § 7 tohoto zákona stává plátcem pojistného (tzn. den, kdy se dítě stalo nezaopatřeným a zároveň pojištěncem podle zákona o veřejném zdravotním pojištění - ve většině případů tedy dnem narození).

⁵⁷ VANČUROVÁ, Alena, KLAZAR, Stanislav. *Sociální a zdravotní pojištění - Úvod do problematiky*. 2. vydání. Praha: ASPI, 2008, s. 23.

⁵⁸ §4 zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁵⁹ VANČUROVÁ, Alena, KLAZAR, Stanislav. *Sociální a zdravotní pojištění - Úvod do problematiky*. 2. vydání. Praha: ASPI, 2008, s. 26.

⁶⁰ §7 odst. 1 písm. a) zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁶¹ §7 odst. 1 písm. a) zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁶² VANČUROVÁ, Alena, KLAZAR, Stanislav. *Sociální a zdravotní pojištění - Úvod do problematiky*. 2. vydání. Praha: ASPI, 2008, s. 83.

Tato povinnost pak zaniká dnem, ke kterému stát přestal být podle § 7 stejného zákona plátcem pojistného - v okamžiku, kdy dítě přestalo být nezaopatřeným nebo přestalo splňovat jinou podmínku účasti na zdravotním pojištění.

Výše procentní výměry pojistného je stanovena pro všechny subjekty zdravotního pojištění stejně, tedy i v případě nezaopatřeného dítěte bude jako u ostatních pojištěnců činit 13,5 % z vyměřovacího základu za rozhodné období, jak stanoví § 2 odst. 1 zákona o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění. Rozhodným obdobím u osob, za které platí pojistné stát je kalendářní měsíc.⁶³ Vyměřovací základ osob, za které platí pojistné stát je od 1.1.2010 stanoven dle § 3c odst. 1 zákona o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění pevnou částkou, a to ve výši 5355 Kč za kalendářní měsíc.⁶⁴ Výše pojistného je tedy 723 Kč měsíčně (13,5% z 5355 Kč).

Částku vyměřovacího základu osob, za které je plátcem pojistného stát, může vláda vždy do 30. června změnit svým nařízením, a to s účinností k 1. lednu roku následujícího; přihlíží přitom k vývoji průměrné mzdy zveřejňované Českým statistickým úřadem, k možnostem státního rozpočtu a k vývoji finanční bilance veřejného zdravotního pojištění. Například v předchozích letech 2008 a 2009 byla vyměřovacím základem sazba 25% všeobecného vyměřovacího základu stanoveného nařízením vlády pro účely důchodového pojištění za kalendářní rok, který o dva roky předchází kalendářnímu roku, pro který se vyměřovací základ zjišťuje.

Stát (prostřednictvím Ministerstva financí České republiky) odvádí pojistné na veřejné zdravotní pojištění měsíčně (do 20. dne předcházejícího kalendářního měsíce) na zvláštní účet Všeobecné zdravotní pojišťovny ČR, který je tato pojišťovna povinna zřídit dle §20 odst. 1 zákona o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění.⁶⁵ Tento zvláštní účet slouží k financování zdravotní péče plně nebo částečně hrazené zdravotním pojištěním na základě přerozdělování pojistného a dalších příjmů zvláštního účtu podle počtu pojištěnců, jejich věkové struktury, pohlaví a nákladových indexů věkových skupin pojištěnců veřejného zdravotního pojištění.⁶⁶ Pravidla tohoto přerozdělování jsou zakotvena v ustanoveních § 20 - 21a téhož zákona.

⁶³ § 4 odst. 1 zákona č. 592/1992 Sb., o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁶⁴ § 3c odst. 1 zákona č. 592/1992 Sb., o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁶⁵ § 12 odst. 1 zákona č. 592/1992 Sb., o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění, ve znění pozdějších předpisů

⁶⁶ §20 odst. 1 zákona č. 592/1992 Sb., o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Účelem přerozdělování pojistného je zamezit nežádoucím rozdílům souvisejícím s věkovou strukturou pojištěnců v jednotlivých zdravotních pojišťovnách, přičemž přerozdělovacímu mechanismu se podrobuje veškeré pojistné vybrané všemi zdravotními pojišťovnami. Přerozdělením tak získávají zdravotní pojišťovny za každou osobu, za kterou je plátcem pojistného stát, částku vyšší, než za ni zaplatil stát ze státního rozpočtu prostřednictvím Ministerstva financí.⁶⁷

3.1.3 Nezaopatřené dítě jako osoba, za kterou je plátcem pojistného i stát

Pokud má nezaopatřené dítě příjmy ze zaměstnání nebo samostatně výdělečné činnosti, je plátcem pojistného stát i samo nezaopatřené dítě, jak vyplývá z ustanovení § 7 odst. 2 zákona o veřejném zdravotním pojištění.

U všech zaměstnanců, za které je současně plátcem pojistného stát (tedy i u zaměstnaných nezaopatřených dětí) neplatí ustanovení o minimálním vyměřovacím základu, pokud tato skutečnost trvá po celé rozhodné období, jak vyplývá z ustanovení § 3a odst. 3 písm. c) zákona o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění. Tyto osoby, resp. jejich zaměstnavatelé odvádějí pojistné ze skutečně dosaženého příjmu po odpočtu výdajů vynaložených na dosažení, zajištění a udržení příjmu.⁶⁸

Příklad: Nezaopatřené dítě si při studiu přivydělává a je zaměstnáno. Jeho hrubá mzda dosáhla v měsíci červnu roku 2011 částky 4500 Kč. Jelikož pro nezaopatřené dítě neplatí minimální vyměřovací základ, bude v tomto případě vyměřovacím základem celá částka 4500 Kč. Pojistné bude rovno 13,5% z vyměřovacího základu (tj. 13,5% z 4500 Kč), což je 608 Kč.

Pokud je nezaopatřené dítě osobou samostatně výdělečně činnou, je vyměřovacím základem příslušné procento z rozdílu mezi příjmy a výdaji dle ustanovení § 3a odst. 1 zákona o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění, a to od roku 2006 50 % příjmu z podnikání a z jiné samostatné výdělečné činnosti po odpočtu výdajů vynaložených na jeho dosažení, zajištění a udržení. Ani zde neplatí ustanovení o minimálním vyměřovacím základu.⁶⁹

⁶⁷ TÖRSTER, Petr a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 141.

⁶⁸ ČERVINKA, Tomáš. *Zdravotní pojištění zaměstnavatelů, zaměstnanců a OSVČ s komentářem a příklady*. 3. vydání. Olomouc: ANAG, 2011, s. 71.

⁶⁹ § 3a odst. 3 písm. c) zákona č. 592/1992 Sb., o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

4. NEZAOPATŘENÉ DÍTĚ V SYSTÉMU STÁTNÍ SOCIÁLNÍ PODPORY

Státní sociální podpora je systémem, který byl u nás v moderním pojetí zaveden v roce 1995 jako soustava zaopatřovacích peněžitých dávek poskytovaných ze státního rozpočtu rodinám s dětmi.⁷⁰ Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, který je základním právním předpisem pro tuto oblast, jej definuje v ustanovení § 1 odst. 1 jako systém, kterým se stát podílí na krytí nákladů na výživu a ostatní základní osobní potřeby dětí a rodin a poskytuje ji i při některých dalších sociálních situacích. Jde o státem organizovanou solidaritu mezi rodinami bezdětnými a rodinami s dětmi, mezi rodinami s vyššími příjmy a rodinami s nižšími příjmy.⁷¹ Náklady na státní sociální podporu hradí stát. To znamená, že stát hradí nejen náklady na dávky samotné, ale i náklady vznikající v souvislosti s řízením o tyto dávky.⁷²

Ze systému státní sociální podpory je poskytováno několik druhů dávek. Některé z nich jsou poskytovány v závislosti na výši příjmů v rodině - jedná se o tzv. **dávky testované** a základním kritériem pro jejich přiznání je příjmová situace v rodině.⁷³ Dávkami testovanými jsou tyto tři dávky:

- 1) přídavek na dítě,
- 2) příspěvek na bydlení,
- 3) porodné.

Ostatní dávky, tzv. **dávky netestované** jsou poskytovány nezávisle na výši příjmů v rodině a jedná se o tyto dávky:

- 1) rodičovský příspěvek,
- 2) dávky péčovské péče, které zahrnují následující čtyři dávky:
 - a) příspěvek na úhradu potřeb dítěte,
 - b) odměna pěstouna,
 - c) příspěvek při převzetí dítěte,
 - d) příspěvek na zakoupení motorového vozidla,
- 3) pohřebné.

⁷⁰ SPIRIT, Michal a kol. *Pracovní právo a právo sociálního zabezpečení v ČR*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 377.

⁷¹ TÖRSTER, Petr a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 253.

⁷² BŘESKÁ, Naděžda, BURDOVÁ, Eva, VRÁNOVÁ, Lucie. *Státní sociální podpora s komentářem a příklady k 1.6.2010*. 13. vydání. Olomouc: ANAG, 2010, s. 15.

⁷³ TÖRSTER, Petr a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 254.

Všechny dávky státní sociální podpory mají obligatorní charakter. Náleží při splnění stanovených podmínek jen fyzické osobě, právnické osobě je přiznat nelze. Obecnou podmínkou pro vznik nároku na dávku je podmínka hlášení k trvalému pobytu na území České republiky.⁷⁴ Zákon o státní sociální podpoře v ustanovení § 3 odst. 2 vyjmenovává podmínky, za kterých může nárok na dávky vzniknout i v případě, že podmínka trvalého pobytu není splněna. Kromě zde uvedených případů je v konkrétních odůvodněných případech možné prominutí podmínky trvalého pobytu, a to krajským úřadem příslušným podle místa pobytu osoby. České státní občanství nebo účast na sociálním pojištění nejsou podmínkou na dávky státní sociální podpory.⁷⁵

4.1 Přídavek na dítě

Přídavek na dítě je základní dlouhodobou opakující se peněžitou dávkou pro rodiny s nezaopatřenými dětmi, která přispívá ke krytí nákladů spojených s výchovou a výživou dítěte.⁷⁶ Tato dávka nahradila přídavky na děti, které byly do 31.12.1995 poskytovány jako dávka nemocenského pojištění.⁷⁷ Jedná se o jedinou dávku státní sociální podpory, která náleží přímo nezaopatřenému dítěti, i když za nezletilé dítě uplatňuje nárok jeho zákonný zástupce, proto bude stěžejním obsahem této kapitoly.

4.1.1 Základní pojmy související s přídavkem na dítě

Vzhledem k tomu, že se jedná o tzv. testovanou dávku, tzn., že se přídavek na dítě poskytuje v závislosti na výši příjmů v rodině, je třeba vymezit některé základní pojmy, které s tímto faktem souvisejí, a které jsou pro určení výše příjmů v rodině stěžejní.

Prvním z nich je pojem „rodina“. Za rodinu se dle § 7 odst. 1 zákona o státní sociální podpoře považuje oprávněná osoba a společně s ní posuzované osoby, a není-li těchto osob, považuje se za rodinu sama oprávněná osoba. V tomtéž ustanovení je dále stanoveno, že žádná osoba nemůže být posuzována jako oprávněná osoba nebo jako společně posuzovaná osoba současně ve více rodinách pro účely přídavku na dítě, sociálního příplatku a rodičovského příspěvku.

⁷⁴ § 3 odst. 1 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

⁷⁵ SPIRIT, Michal a kol. *Pracovní právo a právo sociálního zabezpečení v ČR*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 377.

⁷⁶ BŘESKÁ, Naděžda, BURDOVÁ, Eva, VRÁNOVÁ, Lucie. *Státní sociální podpora s komentářem a příklady k 1.6.2010*. 13. vydání. Olomouc: ANAG, 2010, s. 85.

⁷⁷ TÖRSTER, Petr a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 264.

Na toto ustanovení dále navazuje § 7 odst. 4 téhož zákona, který stanoví, že se za rodinu považuje dítě v plném přímém zaopatření ústavu (zařízení) pro péči o děti nebo mládež, přičemž zákon stanoví, co se plným přímým zaopatřením rozumí – jde o poskytování stravování, ubytování a ošacení. Pokud jsou splněny tyto podmínky, je nerozhodné, v jakém ústavu (zařízení) je dítě umístěno, zda je umístěno v takovém ústavu (zařízení) na základě rozhodnutí soudu, orgánu sociálně-právní ochrany dětí nebo na základě žádosti rodičů nebo jiných oprávněných osob.⁷⁸

Stěžejním pojmem nejen pro určení toho, kdo se považuje za rodinu a tím i pro přídavek na dítě, ale především pro celý systém státní sociální podpory jsou **společně posuzované osoby**. Vzhledem k důležitosti tohoto institutu se budu na následujících řádcích věnovat rozboru jednotlivých společně posuzovaných osob blíže.

Za společně posuzované osoby považuje §7 odst. 2 zákona o státní sociální podpoře:

- a) nezaopatřené děti,
- b) nezaopatřené děti a rodiče těchto dětí (popř. osoby, kterým byly nezaopatřené děti svěřeny do péče nahrazující péči rodičů),
- c) manželé, partneři nebo druh a družka,
- d) nezaopatřené děti, jejich rodiče, pokud jsou nezaopatřenými dětmi a jsou osamělí, a rodiče těchto rodičů,

pokud s oprávněnou osobou spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby.

Společně posuzovanými osobami jsou však i osoby, které se přechodně z důvodu soustavné přípravy na budoucí povolání, zdravotních nebo pracovních zdržují mimo místo, kde jsou hlášeny k trvalému pobytu.⁷⁹

Skutečnost, že spolu osoby trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby, se prokazuje prohlášením. K zamezení neoprávněného získání nároku na dávky státní sociální podpory tím, že by osoby prohlašovaly, že spolu nežijí a neuhrazují společně náklady na své potřeby, zákon vypočítává příklady, kdy se podmínka, že spolu osoby trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby, považuje vždy za splněnou.⁸⁰ Jedná se o případy, kdy lze soužití těchto osob téměř s jistotou předpokládat (např. nezaopatřené děti). V § 7 odst. 7 naopak stanoví, že úřad práce může rozhodnout, že se

⁷⁸ BŘESKÁ, Naděžda, BURDOVÁ, Eva, VRÁNOVÁ, Lucie. *Státní sociální podpora s komentářem a příklady k 1.6.2010*. 13. vydání. Olomouc: ANAG, 2010, s. 50.

⁷⁹ § 7 odst. 9 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

⁸⁰ § 7 odst. 3 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

tyto osoby, v případě, že spolu nejméně po dobu 3 měsíců nežijí, jako společně posuzované neposuzují.

Pojem **nezaopatřeného dítěte** byl rozebrán v první kapitole této práce, na níž v tomto případě odkazují. Jestliže v rodině žijí děti nezaopatřené, i děti, které už podmínku nezaopatřenosti nesplňují, přihlíží se jako k osobám společně posuzovaným jen k dětem nezaopatřeným.⁸¹

Příklad: Rodinu tvoří rodiče a jejich dvě děti. Jedno z dětí je žákem základní školy a z důvodu soustavné přípravy na budoucí povolání se považuje za nezaopatřené dítě. Druhé dítě je však již zletilé, samo si vydělává a podmínku nezaopatřenosti nesplňuje. Dle zákona o státní sociální podpoře se za rodinu považují rodiče a pouze nezaopatřené dítě.

Vedle nezaopatřených dětí jsou společně posuzovanými osobami **rodiče nezaopatřených dětí**. Za rodiče se považují:

- a) rodiče vlastní,
- b) jiné osoby, kterým byly nezaopatřené děti svěřeny do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí orgánu,
- c) další osoby, o nichž to zákon výslovně stanoví, a sice:
 1. manžel, partner rodiče nebo osoby dle písm. b),
 2. vdovec (vdova) po rodiči nebo osobě dle písm. b),
 3. druh (družka) rodiče nebo osoby dle písm. b).

V § 7 odst. 11 zákona o státní sociální podpoře je obsažen taxativní výčet soudních a správních rozhodnutí, která se považují za rozhodnutí příslušného orgánu o svěřením dítěte do péče nahrazující péči rodičů. Tento výčet je doplněn v ustanovení § 7 odst. 12 o podání návrhu (nikoliv rozhodnutí), jímž bylo zahájeno soudní řízení o ustanovení osoby poručníka. Podání návrhu se zde posuzuje stejně jako soudní nebo správní rozhodnutí.⁸² Pokud tedy o dítě pečuje jiná osoba, která není v těchto taxativních výčtech uvedena (např. babička o vnuče na základě dohody s rodiči), nejedná se o svěřením dítěte do péče nahrazující péči rodičů.

Další skupinou společně posuzovaných osob jsou **manželé, registrovaní partneři, nebo druh a družka**, nejde-li o rodiče posuzované podle § 7 odst. 2 písm. b).

⁸¹ BŘESKÁ, Naděžda, BURDOVÁ, Eva, VRÁNOVÁ, Lucie. *Státní sociální podpora s komentářem a příklady k 1.6.2010*. 13. vydání. Olomouc: ANAG, 2010, s. 51.

⁸² BŘESKÁ, Naděžda, BURDOVÁ, Eva, VRÁNOVÁ, Lucie. *Státní sociální podpora s komentářem a příklady k 1.6.2010*. 13. vydání. Olomouc: ANAG, 2010, s. 52.

K druhovi a družce se přihlíží a za osobu společně posuzovanou se považuje jen v případě, že s oprávněnou osobou žije alespoň 3 měsíce.

Za společně posuzované osoby se považují i **nezaopatřené děti těch nezaopatřených dětí, které jsou společně posuzovanými osobami se svými rodiči.** Přitom musí být splněna ta podmínka, že nezaopatřené dítě, které je rodičem, musí být osamělé. Za osamělé rodiče se podle § 7 odst. 8 zákona o státní sociální podpoře považují rodiče, kteří jsou svobodní, ovdovělí nebo rozvedení, pokud nežijí s druhem. Nepovažují se za ně rodiče žijící v registrovaném partnerství.

Příklad: Rodiče mají nezletilou dceru, která je nezaopatřeným dítětem. Dceři se narodí dítě, jehož otec pár dní po porodu zemře. Za rodinu se budou v tomto případě považovat rodiče, nezletilá dcera a její dítě.

4.1.2 Podmínky nároku na přídavek na dítě

Podle § 17 zákona o státní sociální podpoře má na přídavek na dítě nárok nezaopatřené dítě, jestliže rozhodný příjem v rodině nepřevyšuje součin částky životního minima a koeficientu 2,40.

Příklad: Rodinu tvoří rodiče a dítě ve věku 8 let. Rozhodný příjem v rodině je 28 000 Kč, životní minimum rodiny je 7440 Kč (2880 + 2600 + 1960). Součin částky životního minima a koeficientu 2,40 činí 17 856. Rozhodný příjem v rodině tak převyšuje součin částky životního minima a koeficientu 2,40 a dítěti z toho důvodu nárok na přídavek na dítě nevznikne.

Rozhodný příjem pro přiznání dávky se dle § 4 zákona o státní sociální podpoře stanoví jako měsíční průměr příjmů rodiny připadajících na rozhodné období, přičemž měsíční průměr příjmů rodiny se stanoví jako součet jednotlivých měsíčních příjmů oprávněné osoby a osob s ní společně posuzovaných – rozhodný příjem se tedy vždy zjišťuje za celou rodinu. Výše příjmů, které jsou rozhodné pro přiznání dávky, vychází z předpisů o daních z příjmů a zákon o státní sociální podpoře se také přímo na uvedený předpis odvolává.⁸³ Okruh příjmů započitatelný do rozhodného příjmu je stanoven taxativně, jiné než v zákoně stanovené příjmy zde tedy není možné zahrnout. Jedná se především o příjmy ze závislé činnosti a funkční požitky, příjmy z pronájmu apod.

⁸³ TÖRSTER, Petr a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 259.

Rozhodným obdobím je v tomto případě kalendářní rok, jak vyplývá z ustanovení § 6 zákona o státní sociální podpoře. Jedná se o kalendářní rok předcházející kalendářnímu roku, do něhož spadá počátek období od 1. října do 30. září následujícího kalendářního roku, v němž před počátkem uvedeného období je třeba prokázat rozhodný příjem. To znamená, že pokud se prokazuje rozhodný příjem pro nárok na uvedenou dávku pro období od 1. října 2008 do 30. září 2009, je rozhodným obdobím, z něhož se příjem zjišťuje, kalendářní rok 2007, tj. kalendářní rok předcházející kalendářnímu roku 2008, do něhož spadá počátek uvedeného období.

Příklad: Nezaopatřené dítě požádá o přídavek na dítě dne 7. ledna 2010. Nárok na přídavek na dítě spadá do období od 1. října 2009 do 30. září 2010. Rozhodným obdobím, v němž se bude zjišťovat příjem rodiny, tedy bude kalendářní rok předcházející roku, do něhož spadá počátek uvedeného období, tj. kalendářní rok předcházející roku 2009, což je rok 2008.

4.1.3 Výše přídavku na dítě

Výše přídavku na dítě je stanovena pevnými částkami v závislosti na věku dítěte. Konkrétní částky stanoví zákon o státní sociální podpoře v ustanovení § 18 takto:

VÝŠE PŘÍDAVKU NA DÍTĚ OD 1. LEDNA 2010	
dítě do 6 let	500 Kč
dítě od 6 do 15 let	610 Kč
dítě od 15 do 26 let	700 Kč

Ve stanovení výše přídavku na dítě došlo v posledních třech letech k výrazným změnám. Od vzniku této dávky dochází v podstatě neustále k jejímu snižování.

Ke změnám ve výši přídavku na dítě, resp. jejímu snižování se ve svém nálezu již dříve vyjádřil i Ústavní soud ČR⁸⁴, a to v souvislosti s přijetím novely zákona o státní sociální podpoře – zákona č. 242/1997 Sb. Skupina poslanců podávající ústavní stížnost tehdy namítala, že snížení výše přídavku na dítě odporuje ustanovením Listiny základních práv a svobod (především čl. 32 odst. 1 ve spojení s čl. 1a čl. 4 odst. 3 Listiny, které zaručují rovnost všech dětí v právech a jejich stejnou zvláštní ochranu bez jakéhokoliv rozdílu, včetně majetkového a jiného postavení. Dále poslanci upozorňovali

⁸⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 2. 9. 1998, sp. zn. Pl. ÚS 40/97

na rozpor nové úpravy s Úmluvou o právech dítěte a Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech.

Ústavní soud se ve svém nálezu vyjádřil ohledně rozporu s Listinou základních práv a svobod tak, že princip rovnosti není v zásadě chráněn sám o sobě, ale jen v souvislosti s porušením jiného základního práva, které zaručuje ústavní zákon nebo mezinárodní smlouva podle čl. 10 Ústavy. Pokud by bylo stanovení různých podmínek sociálních dávek v závislosti na odůvodněných potřebách určitých skupin osob považováno paušálně za porušení základního práva a rovnosti v právech, znamenalo by to, že u sociálních dávek by vlastně žádnou podmínku pro nárok nebo jeho výši spočívající např. ve věku, v době či individuálním posuzování sociální a ekonomické situace ani nebylo možno stanovit.

V souvislosti s namítaným rozporem nové právní úpravy s Úmluvou o právech dítěte Ústavní soud oponoval argumentem, že Úmluva o právech dítěte nestanoví, že by výhody sociálního zabezpečení, tedy i přídatky na děti, měly být poskytovány bez ohledu na majetkové a jiné poměry, ani jinak nekonkretizuje jejich rozsah nebo zásady pro jejich určení, a odkazuje na vnitrostátní právo. Vychází zejm. v čl. 27 z toho, že základní odpovědnost nesou rodiče či jiné osoby, které se o dítě starají, a státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, podle situace s ohledem na zdroje a možnosti dítěte a osob, které se o ně starají.

S názorem Ústavního soudu nemohu jinak, než souhlasit, už jen z toho důvodu, že uvedená novela zákona o státní sociální podpoře byla přijata za účelem omezení výdajů státu v letech 1997 – 1998 v souvislosti s aktuální ekonomickou situací jako součást řady úsporných opatření vlády ke snížení výdajů státního rozpočtu.

4.1.4 Výplata přídatku na dítě

Výplata přídatku na dítě se provádí v závislosti na tom, zda je nezaopatřené dítě zletilé či nezletilé.⁸⁵

Pokud je **dítě zletilé**, vyplácí se přídatek na dítě přímo tomuto dítěti. Zletilému dítěti se přídatek na dítě vyplácí od splátky přídatku na dítě náležející za kalendářní měsíc následující po měsíci, v němž dovršilo zletilosti.

⁸⁵ § 19 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

Příklad: *Dítě mající nárok na přídavek na dítě dovršilo zletilosti 30. května 2011. Přídavek na dítě mu bude vyplácen od splátky náležející za měsíc červen, za měsíc květen bude dávka vyplácena ještě osobě, která má dítě v přímém zaopatření.*

Přídavek na dítě se zletilému dítěti vyplácí v hotovosti, pokud dítě nesdělí jiný způsob výplaty. Může určit, aby byla dávka vyplácena na účet, kterým může být i účet rodiče.⁸⁶

Pokud je **dítě nezletilé**, vyplácí se přídavek na dítě osobě, která má dítě v přímém zaopatření. Pod slovy „přímé zaopatření“ je třeba rozumět osobní péči o dítě. Co je konkrétně myšleno onou osobou, která má dítě v přímém zaopatření, zákon neuvádí, může se však jednat o rodiče dítěte nebo osobu, která se za rodiče pro účely dávek státní sociální podpory považuje⁸⁷ – zpravidla pěstouni nebo jiná osoba, které bylo dítě svěřeno do péče nahrazující péči rodičů rozhodnutím příslušného orgánu.⁸⁸

Má-li **nezletilé dítě v přímém zaopatření několik osob**, vyplácí se přídavek na dítě osobě určené na základě dohody těchto osob. V případě, že se tyto osoby nedohodnou, určí osobu, které bude přídavek na dítě vyplácen úřad práce, který o přídavku na dítě rozhoduje.

Je-li **nezletilé dítě v plném přímém zaopatření ústavu (zařízení)** pro péči o děti nebo mládež, vyplácí se přídavek na dítě tomuto ústavu (zařízení). Pokud doba pobytu nezletilého nezaopatřeného dítěte v ústavu (zařízení) byla přerušena na dobu zahrnující celý kalendářní měsíc, vyplatí ústav (zařízení) přídavek na dítě osobě, která má dítě po tuto dobu v přímém zaopatření. I zde pak platí výše uvedené, že pokud má dítě v přímém zaopatření více osob, je nutná jejich dohoda o tom, komu bude dávka vyplácena nebo. V případě, že dohody není, rozhodne příslušný úřad práce.

4.2 Příspěvek na úhradu potřeb dítěte

Příspěvek na úhradu potřeb dítěte je jednou z dávek pěstounské péče, které mají sloužit k podpoře náhradní rodinné péče. Jde o dávku netestovanou, nezkoumá se tedy příjem oprávněné osoby, ani osob společně posuzovaných. Dítě i jeho pěstoun mohou kromě dávek pěstounské péče pobírat i jiné dávky státní sociální podpory (např. přídavek na dítě), vyjma sociálního příplatku. Je nutné ovšem splnit všechny podmínky nároku na

⁸⁶ BŘESKÁ, Naděžda, BURDOVÁ, Eva, VRÁNOVÁ, Lucie. *Státní sociální podpora s komentářem a příklady k 1.6.2010*. 13. vydání. Olomouc: ANAG, 2010, s. 89.

⁸⁷ § 7 odst. 2 písm. b) zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

⁸⁸ § 7 odst. 2 písm. b) zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

tyto dávky. Stejně jako u přídatku na dítě, i zde se jedná o dávku, z níž je oprávněným samo dítě.

4.2.1 Nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte

Nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte má **nezletilé dítě** svěřené do pěstounské péče.⁸⁹

Na základní ustanovení o nároku na tuto dávku navazuje § 38 zákona o státní sociální podpoře, který stanoví, že nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte se zachovává **i po dosažení zletilosti**, ovšem za splnění zákonných podmínek. První podmínkou je, že příspěvek musí dítěti náležet ke dni dosažení zletilosti. Dalším předpokladem je nezaopatřenost dítěte a poslední podmínkou, která musí být splněna, aby mělo dítě nárok na příspěvek i po dosažení zletilosti je, že trvale žije a společně uhrazuje náklady na své potřeby s osobou, která byla do dosažení zletilosti jeho pěstounem (vzhledem k tomu, že dosažením zletilosti pěstounská péče zaniká). Příspěvek takto vyplácený po dosažení zletilosti náleží dítěti nejdéle do 25 let věku a vyplácí se přímo tomuto dítěti. Výplata v měsíci zletilosti je řešena obdobně jako u přídatku na dítě.⁹⁰

Z tohoto obecného vymezení nároku na příspěvek na úhradu potřeb dítěte činí zákon o státní sociální podpoře několik výjimek. Předně nenáleží příspěvek na úhradu potřeb dítěte podle § 37 odst. 4 zákona o státní sociální podpoře po dobu, po kterou je dítě v plném přímém zaopatření ústavu (zařízení) pro péči o děti nebo mládež nebo v péči jiné osoby na základě rozhodnutí příslušného orgánu o svěřením dítěte do péče nahrazující péči rodičů nebo v péči osoby, která se má stát poručníkem dítěte dle § 7 odst. 12 zákona o státní sociální podpoře. Důvody pro tyto výjimky jsou nasnadě – jestliže je dítě v péči jiné osoby nežli pěstouna, bylo by v rozporu s účelem této dávky, aby byla pěstounská péče (která zde fakticky není vykonávána) finančně podporována.

Pokud je dítě, které má nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte zároveň poživitelem důchodu z důchodového pojištění (např. sirotčího), příspěvek mu náleží jen v případě, že je vyšší nežli částka důchodové dávky. Je-li částka důchodu vyšší nežli částka příspěvku na úhradu potřeb dítěte, příspěvek dítěti nenáleží.

⁸⁹ § 37 odst. 1 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

⁹⁰ BŘESKÁ, Naděžda, BURDOVÁ, Eva, VRÁNOVÁ, Lucie. *Státní sociální podpora s komentářem a příklady k 1.6.2010*. 13. vydání. Olomouc: ANAG, 2010, s. 143.

4.2.2. Výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte

Výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte činí za kalendářní měsíc součin částky životního minima dítěte a koeficientu 1,40. Jedná se o základní výši příspěvku, která je stanovena v § 37 odst. 2 zákona o státní sociální podpoře.

V tomtéž ustanovení jsou dále zakotveny případy, kdy se výše koeficientu mění v závislosti na různých sociálních událostech. Je tomu tak proto, že se jedná o situace, kdy jsou náklady na uspokojování základních životních potřeb vyšší.⁹¹ Jedná-li se o nezaopatřené dítě, výše koeficientu se zvyšuje na 2,30. Jde-li o dítě dlouhodobě nemocné, koeficient je 2,35, v případě dítěte dlouhodobě zdravotně postiženého je koeficient zvýšen na 2,90, a pokud se jedná o dítě dlouhodobě těžce zdravotně postižené, částka životního minima je násobena koeficientem 3,10.

Výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte v případě, kdy je dítě zároveň poživitelem důchodu z důchodového pojištění, činí rozdíl mezi příspěvkem a částkou důchodu.

Příklad: Student střední školy, který je zároveň sirotkem, pobírá sirotčí důchod ve výši 4000 Kč a současně má nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte bude tedy činit rozdíl mezi částkou důchodu (4000 Kč) a částkou příspěvku na dítě, na kterou má nárok (5175 Kč): $5175 - 4000 = 1175$ Kč.

Konkrétní výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte zachycuje následující tabulka:⁹²

⁹¹ BŘESKÁ, Naděžda, BURDOVÁ, Eva, VRÁNOVÁ, Lucie. *Státní sociální podpora s komentářem a příklady k 1.6.2010*. 13. vydání. Olomouc: ANAG, 2010, s. 141.

⁹² BŘESKÁ, Naděžda, BURDOVÁ, Eva, VRÁNOVÁ, Lucie. *Státní sociální podpora s komentářem a příklady k 1.6.2010*. 13. vydání. Olomouc: ANAG, 2010, s. 142.

nezaopatřené dítě ve věku:	zdravé dítě	dlouhodobě nemocné	dlouhodobě zdravotně postižení	dlouhodobě těžce zdravotně postižené
	koeficient 2,30	koeficient 2,35	koeficient 2,90	koeficient 3,10
do 6 let	3680	3760	4640	4960
od 6 do 15 let	4508	4606	5684	6076
od 15 do 26 let	5175	5288	6525	6975
zaopatřené zletilé dítě od 15 let věku do zletilosti	zdravé dítě	dlouhodobě nemocné	dlouhodobě zdravotně postižení	dlouhodobě těžce zdravotně postižené
	koeficient 1,40	koeficient 2,35	koeficient 2,90	koeficient 3,10
	3640	6110	7540	8060

4.2.3 Výplata příspěvku na úhradu potřeb dítěte

V případě, že je dítě, kterému příspěvek náleží, **nezletilé**, vyplácí se tento pěstounovi.⁹³ Pokud je však dítě již **zletilé** a přesto mu dle § 38 zákona o státní sociální podpoře příspěvek na úhradu potřeb dítěte náleží, vyplácí se přímo tomuto dítěti.

4.3 Pohřebné

Do 30. září 1995 bylo pohřebné součástí systému nemocenského pojištění. Dnes je dávkou státní sociální podpory, která nenáleží přímo nezaopatřenému dítěti, náleží však osobě, která (při splnění ostatních zákonných podmínek) vypravila pohřeb nezaopatřenému dítěti nebo rodiči nezaopatřeného dítěte. Účelem této dávky není nahradit náklady spojené s pohřbem, ale pouze přispět na jeho vypravení.

Na základě zákona č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů došlo s účinností od 1. ledna 2008 k zásadnímu zúžení okruhu osob, jímž vznikne nárok na pohřebné.⁹⁴ Důvodová zpráva k tomuto zákonu uvádí, že změna byla nutná především z důvodu značného nárůstu sociálních výdajů, který byl jednou z příčin prohlubování

⁹³ § 37 odst. 5 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

⁹⁴ BŘESKÁ, Naděžda, BURDOVÁ, Eva, VRÁNOVÁ, Lucie. *Státní sociální podpora s komentářem a příklady k 1.6.2010*. 13. vydání. Olomouc: ANAG, 2010, s. 153.

veřejného dluhu a neustálého zvyšování schodku státního rozpočtu. Dále se zde uvádí, že nárok na pohřebné se účinností zákona omezí na případy, kdy náklady na tuto neočekávanou událost významně jednorázově zatíží rozpočty rodin pečujících o nezaopatřené děti.⁹⁵

Nezaopatřenost dítěte v tomto případě ovlivňuje vznik nároku na dávku a považují tedy za vhodné se o ní na tomto místě alespoň v základních bodech zmínit.

4.3.1 Podmínky nároku na pohřebné

Podmínky nároku na pohřebné stanoví zákon o státní sociální podpoře v § 47 tak, že nárok na pohřebné vzniká osobě, která vypravila pohřeb:

- a) dítěti, které bylo ke dni smrti nezaopatřeným dítětem, nebo
- b) osobě, která byla ke dni smrti rodičem nezaopatřeného dítěte,

jestliže dítě nebo osoba uvedená pod písmenem b) měla trvalý pobyt na území České republiky.

Podmínku trvalého pobytu musí samozřejmě splňovat (resp. se za takovou osobu považovat) i osoba, která je žadatelem, resp. oprávněným z této dávky, což vyplývá z § 3 zákona o státní sociální podpoře, kde je stanovena podmínka trvalého pobytu na území ČR pro všechny oprávněné osoby ze všech dávek státní sociální podpory, tedy i z pohřebného.

Jak vyplývá z výše uvedeného, **oprávněným** z této dávky může být pouze fyzická osoba. Nárok na pohřebné tedy nemůže uplatňovat např. ústav, který vypraví pohřeb dítěti, které je v jeho zaopatření. Nárok na pohřebné by však v takovém případě mohl uplatnit některý ze zaměstnanců tohoto ústavu, pokud vypravil pohřeb.⁹⁶

V souvislosti s nárokem na pohřebné u **osoby, která vypravila pohřeb nezaopatřenému dítěti**, jež mělo trvalý pobyt na území České republiky, odkazují na první kapitulu této diplomové práce, která se zabývá konkretizací pojmu nezaopatřeného dítěte.

Co se týče druhého nároku - na **pohřebné osoby, která vypravila pohřeb osobě, která byla ke dni smrti rodičem nezaopatřeného dítěte** - zde je třeba vymezit, kdo se považuje za rodiče nezaopatřeného dítěte. Vzhledem k tomu, že ustanovení o pohřebném speciálně pro tyto případy neupravují, kdo se považuje za rodiče nezaopatřeného dítěte,

⁹⁵ Důvodová zpráva k zákonu č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů.

⁹⁶ BŘESKÁ, Naděžda, BURDOVÁ, Eva, VRÁNOVÁ, Lucie. *Státní sociální podpora s komentářem a příklady k 1.6.2010*. 13. vydání. Olomouc: ANAG, 2010, s. 154.

je třeba použít obecná ustanovení v úvodu zákona o státní sociální podpoře věnující se vymezení základních pojmů, a sice ustanovení § 7 uvedeného zákona. Jak už bylo pojednáno v kapitole věnující se přídatku na dítě, která s tímto ustanovením rovněž operuje, rodiče nezaopatřených dětí jsou nejen rodiče vlastní (biologičtí), ale dle § 7 odst. 2 písm. b) zákona o státní sociální podpoře se za ně považují i osoby, jimž byly nezaopatřené děti svěřeny do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu a dále osoby, o nichž to zákona výslovně stanoví – manžel, partner nebo druh (družka) rodiče nebo osoby, která se za rodiče považuje nebo vdovec (vdova) po rodiči nebo osobě, která se za rodiče považuje. Proto pouze osobě, která vypraví pohřeb některé z těchto osob a splní další podmínky nároku, může náležet dávka pohřebního.

Na nárok na pohřebné **nemá vliv příbuzenský ani jiný vztah oprávněné osoby k zemřelému**. Pokud by pohřeb vypravila „cizí“ osoba, která by zemřelého za jeho života ani neznala, nárok na pohřebné by ji vznikl, pokud by samozřejmě splnila ostatní podmínky.

Splňuje-li podmínky nároku na pohřebné **více osob**, náleží tato dávka jen jednou, a to osobě, která uplatní nárok na dávku jako první.⁹⁷

Pokud je **pohřeb vypraven současně více osobám** (např. v případě autonehody), náleží pohřebné za každou zemřelou osobu zvlášť.

Bližší vymezení toho, co se rozumí vypravením pohřbu nebo místem pohřbení nebo jaký okamžik se považuje za okamžik vzniku nároku na pohřebné, jde vzhledem k tématu nad rozsah této diplomové práce.

Přestože rodiny pečující o nezaopatřené děti mohou patřit k finančně nejvytíženějším, domnívám se, že např. ekonomická situace rodiny pečující o osobu těžce zdravotně postiženou může být naprosto srovnatelná, ne-li těžší. Přesto, pokud by taková osoba zemřela nebo zemřel její rodič, nárok na pohřebné nevznikne, pokud se nejednalo o nezaopatřené dítě. S radikální změnou v oblasti pohřebního sice souhlasím, neboť snížení mandatorních výdajů státu v této oblasti je v České republice skutečně nutné, a mám za to, že důstojný pohřeb vypraví příbuzní zemřelé osobě jak se státním příspěvkem, tak i bez něj, přesto se domnívám, že kategorie osob, kterým vznikne nárok na pohřebné, by měla být poněkud širší, resp. lépe odrážet právě ekonomickou situaci rodiny.

⁹⁷ § 47 odst. 2 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

4.3.2 Výše a výplata pohřebného

Výše pohřebného je stanovena pevnou částkou – 5000 Kč, která se vyplácí jednorázově.⁹⁸ Jak již bylo řečeno v úvodu této kapitoly, pohřebné nemá osobě vypravující pohřeb uhradit veškeré náklady spojené s pohřbem, ale pouze na ně částečně přispět.

⁹⁸ § 48 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

5. NEZAOPATŘENÉ DÍTĚ V SYSTÉMU POMOCI V HMOTNÉ NOUZI

Po vymezení postavení nezaopatřeného dítěte v prvních dvou pilířích sociálního zabezpečení se dostáváme do pilíře třetího a posledního, a sice do sociální pomoci. Tento pilíř zahrnuje 3 podsystémy (pomoc v hmotné nouzi, sociální péči a sociální služby). Pro nezaopatřené dítě, resp. pro jeho postavení v rámci tohoto pilíře je však stěžejní první podsystém – pomoc v hmotné nouzi, kde figuruje nezaopatřené dítě především jako jedna ze společně posuzovaných osob pro určení nároku na dávky. Nezaopatřenost dítěte se i zde posuzuje podle zákona o státní sociální podpoře.

Pomoc v hmotné nouzi je moderní formou pomoci osobám s nedostatečnými příjmy, motivující tyto osoby k aktivní snaze zajistit si prostředky k uspokojení životních potřeb. Je jedním z opatření, kterými se Česká republika snaží bojovat proti sociálnímu vyloučení. Systém pomoci v hmotné nouzi je založen na principu, že „každá osoba, která pracuje, se musí mít lépe než osoba, která nepracuje nebo se práci vyhýbá“.⁹⁹

Základním pramenem úpravy pomoci v hmotné nouzi je zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi ve znění pozdějších předpisů, který nahradil předchozí zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti, ve znění pozdějších předpisů. Právní úprava zde obsažená navazuje na čl. 30 Listiny základních práv a svobod, který zakotvuje právo na pomoc ze strany státu potřebnou k zajištění základních životních podmínek, a rovněž odráží čl. 13 Evropské sociální charty. Pro úpravu pomoci v hmotné nouzi jsou stěžejními rovněž zákony č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů a zákon o státní sociální podpoře. Zákon o pomoci v hmotné nouzi totiž operuje s pojmy, které jsou definovány a konkretizovány právě v těchto dvou předpisech (např. nezaopatřené dítě, životní a existenční minimum, společně posuzované osoby).

Ze systému pomoci v hmotné nouzi jsou poskytovány **3 druhy dávek**:

- 1) příspěvek na živobytí,
- 2) doplatek na bydlení a
- 3) mimořádná okamžitá pomoc.

Stejně jako v jiných zákonech z oblasti sociálního zabezpečení, i zde je zakotvena základní podmínka poskytování dávek z tohoto systému, resp. **okruh oprávněných osob**

⁹⁹ *Pomoc v hmotné nouzi – obecné informace a vymezení některých pojmů* [online]. portal.mpsv.cz, [cit. 14. srpna 2011]. Dostupné na <<http://portal.mpsv.cz/soc/hn/obcane/obecne>>.

pro nárok na dávky. Podobně jako v systému státní sociální podpory, i zde musí oprávněná osoba splňovat podmínku trvalého pobytu na území České republiky, resp. pokud se jedná o cizince, který podmínku trvalého pobytu v ČR nesplňuje, musí splňovat jinou z taxativních podmínek v zákoně o pomoci v hmotné nouzi vymezených.¹⁰⁰

5.1 Vymezení základních pojmů

5.1.1 Osoba v hmotné nouzi

Pro všechny dávky systému pomoci v hmotné nouzi je nezbytné vymezení toho, **kdo se považuje za osobu v hmotné nouzi**, příp. kdo se za takovou osobu nepovažuje, které nalezneme v ustanovení § 2 odst. 2, resp. § 3 zákona o pomoci v hmotné nouzi. Za osobu, která se nachází v hmotné nouzi, tedy považujeme následující tři skupiny osob:

- osoby, jejichž příjem nedosahuje částky živobytí, a to po odečtení přiměřených nákladů na bydlení a za předpokladu, že si tento příjem nemohou (z různých důvodů) zvýšit vlastním přičiněním a zabezpečení základních životních podmínek je tak vážně ohroženo (takové osoby mají při splnění dalších zákonných podmínek nárok na příspěvek na živobytí),
- osoby, jejichž příjem dosahuje částek živobytí (případně i s příspěvkem na živobytí), ale nepostačuje k zabezpečení odůvodněných nákladů na bydlení (tyto osoby mají při splnění ostatních zákonných podmínek nárok na doplatek na bydlení) a
- osoby, které za osoby v hmotné nouzi prohlásí na základě správního uvážení orgán pomoci v hmotné nouzi (takové osoby pak mají nárok na dávku mimořádné okamžité pomoci).

Zákon o pomoci v hmotné nouzi vypočítává okruh těchto osob i negativně, tzn., že zakotvuje případy, kdy se osoby za osoby v hmotné nouzi nepovažují.

Pro účely posuzování stavu hmotné nouze se příjmy a sociální a majetkové poměry osoby, která žádá o dávku, posuzují společně s příjmy a sociálními a majetkovými poměry dalších osob. Okruh těchto společně posuzovaných osob se posuzuje podle zákona o životním a existenčním minimu.¹⁰¹ Stejně tak okruh příjmů,

¹⁰⁰ Srov. § 5 zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi ve znění pozdějších předpisů

¹⁰¹ § 2 odst. 1 zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi ve znění pozdějších předpisů

kteře se berou v úvahu při posuzování nároku na dávky, se posuzuje podle tohoto zákona s odchylkami stanovenými v zákoně o pomoci v hmotné nouzi.¹⁰²

5.1.2 Životní a existenční minimum

Institut životního a existenčního minima hraje v systému pomoci v hmotné nouzi (a nejen zde) významnou roli, ať už jde o použití částek životního minima nebo o využití stanoveného okruhu společně posuzovaných osob (s výslovně uvedenými odchylkami).¹⁰³ Kromě systému pomoci v hmotné nouzi je životní minimum využíváno také ve státní sociální podpoře, o níž bylo pojednáno v předchozí kapitole, zejm. pro účely přídavku na dítě.

Zákon o životním a existenčním minimu vymezuje v ustanovení § 1, co se rozumí životním minimem – **životní minimum** je minimální hranice peněžních příjmů fyzických osob k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb, přičemž nezahrnuje nezbytné náklady na bydlení. Nejedná se tedy o žádnou dávku některého ze systému sociálního zabezpečení, nýbrž pouze o částku, se kterou pak jednotlivé dávky operují, resp. která ovlivňuje jejich výši nebo nárok na ně.

Částka životního minima se odvíjí od toho, zda se jedná o jednotlivce nebo o osobu společně posuzovanou s jinými osobami, popř. podle pořadí, ve kterém je daná osoba posuzována a podle věku posuzovaných osob (u osob do 26 let s ohledem na to, zda jde o nezaopatřené dítě). Pokud není osoba společně posuzována s jinými osobami, jedná se o jednotlivce, u něhož je částka životního minima 3126 Kč měsíčně.¹⁰⁴ Pokud se osoba posuzuje společně s jinými osobami, posuzují se nejdříve osoby, které nejsou nezaopatřenými dětmi, a poté osoby, které nezaopatřenými dětmi jsou. Nezaopatřené děti se tedy vždy posuzují jako osoby ve druhém nebo dalším pořadí. V rámci každé z těchto skupin posuzovaných osob se pořadí stanoví podle věku od nejstarší po nejmladší osobu.¹⁰⁵ Věkem osoby rozhodným pro stanovení částek životního minima je věk, kterého osoba dosáhne v kalendářním měsíci, za který je životní minimum zjišťováno. Měsíční částky životního minima společně posuzovaných osob jsou pro přehlednost uvedeny v následující tabulce:

¹⁰² § 9 zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů

¹⁰³ BŘESKÁ, Naděžda, VRÁNOVÁ, Lucie. *Dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky sociální péče pro zdravotně postižené osoby*. 2. vydání. Olomouc: ANAG, 2008, s. 21.

¹⁰⁴ § 2 zákona č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů

¹⁰⁵ § 2 a § 3 zákona č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů

osoba společně posuzována jako:		měsíční částka životního minima
první v pořadí		2880 Kč
druhá nebo další v pořadí	<i>osoba od 15 let věku, která není nezaopatřeným dítětem</i>	2600 Kč
	<i>nezaopatřené dítě od 15 do 26 let věku</i>	2250 Kč
	<i>nezaopatřené dítě od 6 do 15 let věku</i>	1960 Kč
	<i>nezaopatřené dítě do 6 let věku</i>	1600 Kč

Životní minimum osob, které se posuzují společně, se stanoví jako úhrn částek životního minima všech těchto osob. Společně se pro účely zákona posuzují rodiče a nezletilé nezaopatřené děti a další osoby uvedené v § 4 zákona o životním a existenčním minimu. Pro posouzení toho, zda příjem osoby dosahuje částky životního minima, se porovnává úhrn jejích započitatelných příjmů s částkou životního minima. Pokud jsou však osoby posuzovány společně, porovnává se úhrn započitatelných příjmů všech společně posuzovaných osob s úhrnem částek životního minima posuzovaných osob.¹⁰⁶ Co je pro účely zákona započitatelným příjmem stanoví § 7 zákona o životním a existenčním minimu.

Příklad: Rodinu tvoří otec, matka a 3 děti, z nichž jedno má 18 let a není již nezaopatřeným dítětem, zbývající dvě děti jsou ve věku 5 a 7 let a podmínku nezaopatřenosti splňují. Životní minimum této rodiny bude tvořit úhrn těchto částek:

- 2880 Kč za jednoho z rodičů, který se posuzuje jako první v pořadí,
- 2600 Kč za druhého z rodičů, který se posuzuje jako druhý nebo další v pořadí,
- 2600 Kč za dítě, které již není nezaopatřené a má 18 let,
- 1960 Kč za nezaopatřené dítě ve věku 7 let,
- 1600 Kč za nezaopatřené dítě ve věku 5 let.

Životní minimum této rodiny tedy činí 11640 Kč měsíčně.

¹⁰⁶ TÖRSTER, Petr a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 263.

Existenční minimum definuje zákon o životním a existenčním minimu v § 1 jako minimální hranici příjmů osob, která se považuje za nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežití. Stejně jako životní minimum, ani existenční minimum nezahrnuje nezbytné náklady na bydlení. **Částka existenčního minima** je stanovena na 2020 Kč měsíčně.

Na rozdíl od životního minima není existenční minimum použitelné u všech osob, u nichž je třeba posoudit nárok na dávku. Zákon o životním a existenčním minimu vypočítává v ustanovení § 5 odst. 2 případy **osob, u nichž není možné existenční minimum použít**, z nichž jednou z takových osob je i nezaopatřené dítě. Kromě něj se pak jedná o osoby invalidní ve třetím stupni a osoby starší 68 let. Domnívám se, že tomu je tak proto, že mnohé dávky, resp. podmínky nároku na ně operují spíše s existenčním minimem, jakožto s nižší částkou z důvodu vyšší motivace osob k zajištění si základních životních a osobních potřeb. S čím nižší částkou budou osoby nuceny vyžít, tím budou více motivovány k hledání si práce nebo lépe placené pracovní příležitosti. U výše uvedených skupin osob, kam jsou řazeny i nezaopatřené děti je však předpoklad, že se do nepříznivé životní situace nedostaly vlastní neschopností nebo nechtěním hledat si práci, ale z jiných důvodů (např. nízký věk nebo naopak vysoký věk, invalidita, apod.).

5.1.3 Společně posuzované osoby

Osoby společně posuzované se pro účely dávek pomoci v hmotné nouzi posuzují dle zákona o životním a existenčním minimu. Přestože se jedná o stejný institut jako v případě zákona o státní sociální podpoře, okruh společně posuzovaných osob se však v obou zmiňovaných zákonech dosti liší. Podle § 4 odst. 1 zákona o životním a existenčním minimu se společně posuzují:

1. rodiče a nezletilé nezaopatřené děti,
2. manželé nebo registrovaní partneři,
3. rodiče a nezletilé nezaopatřené děti nebo zletilé děti, pokud společně s rodiči užívají byt a nejsou společně posuzovanými osobami s jinými osobami (např. manželem nebo partnerem nebo jinými osoba, které společně užívají byt),
4. jiné osoby, které společně užívají byt, s výjimkou osob, které písemně prohlásí, že spolu trvale nežijí a společně neuhrazují náklady na své

potřeby ve smyslu § 115 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů.

Společně posuzovanými osobami jsou i zde osoby, které se přechodně, z důvodů soustavné přípravy na budoucí povolání, zdravotních nebo pracovních, jakož i z důvodu dlouhodobého výkonu dobrovolnické služby, zdržují mimo byt, který užívají k bydlení.

Pokud společně užívají byt osoby, které lze společně posuzovat v rámci dvou nebo více okruhů společně posuzovaných osob, má přednost společně posuzování rodičů a nezaopatřených dětí, v ostatních případech se okruh stanoví podle jejich souhlasného prohlášení.

Soužití rodičů a nezaopatřených dětí může znamenat škálu velice různorodých situací, a které zákon o životním a existenčním minimu pamatuje. Pokud bylo nezletilé nezaopatřené dítě **svěřeno do péče jednoho z rodičů** na základě rozhodnutí příslušného orgánu, neposuzuje se společně s druhým rodičem (nestanoví-li zákon o životním a existenčním minimu jinak). Pokud je dítě **svěřeno do společné nebo střídavé péče rodičů**, dítě se posuzuje společně s tím rodičem, se kterým má být posuzováno podle souhlasného prohlášení rodičů. Toto prohlášení mohou rodiče měnit nejdříve po uplynutí kalendářního měsíce.

Společně s nezaopatřeným dítětem se posuzuje vždy rodič, který prohlašuje pro účely zvláštního právního předpisu, že spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby (např. dle zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmu, ve znění pozdějších předpisů).

Nezaopatřené dítě se neposuzuje společně s rodiči, pokud je na základě rozhodnutí příslušného orgánu **v plném přímém zaopatření ústavu** (zařízení) pro péči o děti a mládež.

Za **rodiče** se považuje i zde, obdobně jako v jiných právních předpisech z oblasti práva sociálního zabezpečení, také osoba, které bylo dítě svěřeno do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu, jak uvádí § 4 odst. 5 zákona o životním a existenčním minimu. Nezaopatřené dítě se pak posuzuje společně s osobou, která se za rodiče považuje, nikoli s osobou, která je skutečným biologickým rodičem dítěte. Výčet rozhodnutí příslušného orgánu, které uvádí výše zmíněné ustanovení § 4 odst. 5 je totožné s výčtem, o kterém pojednává první kapitola této práce věnující se charakteristice dítěte v právu sociálního zabezpečení a převzetí dítěte do péče nahrazující péči rodičů.

Zákon o pomoci v hmotné nouzi činí z výše uvedeného několik výjimek – v ustanovení § 8 odst. 1 ve spojení s § 3 odst. 1 písm. g) a h) vypočítává osoby, které jsou z okruhu společně posuzovaných osob vyloučen a stanoví, že v případech hodných zvláštního zřetele může orgán pomoci v hmotné nouzi z okruhu společně posuzovaných osob vyloučit na žádost žadatele o dávku určité osoby, blíže konkretizované v § 8 odst. 3.

5.1.4 Částka živobytí

Částka živobytí je nezbytná k určení nároku na dávky příspěvku na živobytí a doplatku na bydlení i výše na ně. K jejímu stanovení jsou nezbytné částky životního a existenčního minima a dále částky, které jsou stanoveny jako ocenění snahy zvýšit si příjem vlastním přičiněním (vlastní prací, využitím majetku, uplatněním nároků a pohledávek) a další skutečnosti odůvodňující zvýšení životní náklady (např. dieta, hledání zaměstnání).¹⁰⁷ Částky živobytí jsou zakotveny v § 24 a násl. zákona o pomoci v hmotné nouzi individuálně pro každou osobu na základě zhodnocení její snahy, možností a potřeb.

Pro stanovení **částky živobytí okruhu společně posuzovaných osob** se jednotlivé částky živobytí těchto osob sčítají.

Pro účely této práce je nutné na tomto místě zdůraznit postavení nezaopatřeného dítěte ve vztahu ke stanovení částky živobytí. **Částka živobytí činí u nezaopatřeného dítěte** částku životního minima, popř. tuto částku zvýšenou z důvodu dietního stravování podle § 29 zákona o pomoci v hmotné nouzi.

U nezaopatřeného dítěte se **nezkoumá, zda má možnost zvýšit si příjem vlastním přičiněním**, na rozdíl od jiných osob, u nichž se tato možnost při posuzování nároku na příspěvek na živobytí posuzuje a částka živobytí se jim pak podle toho přiměřeně zvyšuje. Možností zvýšit si příjem vlastním přičiněním se rozumí zvýšení příjmu vlastní prací, řádným uplatněním nároků a pohledávek a prodejem nebo jiným využitím majetku. Zákon o pomoci v hmotné nouzi tak stanoví v § 11 odst. 3 písm. f). Spolu s nezaopatřeným dítětem jsou v tomtéž ustanovení vyjmenovány i další osoby, u nichž se tato možnost rovněž nezkoumá. Ve všech těchto případech se jedná o osoby, u nichž je dán předpoklad, že si vlastní prací vydělávat z určitého důvodu nemohou.

¹⁰⁷ BŘESKÁ, Naděžda, VRÁNOVÁ, Lucie. *Dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky sociální péče pro zdravotně postižené osoby*. 2. vydání. Olomouc: ANAG, 2008, s. 67.

Nezaopatřenost dítěte má v rámci posuzování nároku na dávku příspěvku na živobytí ještě jeden význam – ustanovení § 28 zákona o pomoci v hmotné nouzi stanoví, že pokud není využíván **majetek nezaopatřeného dítěte**, přestože by mohl být ve prospěch společně posuzovaných osob využíván, nebo nejsou řádně uplatněny nároky a **pohledávky tohoto dítěte**, nezapočítává se příslušná částka zvýšení u ostatních společně posuzovaných osob. Při zjišťování možnosti zvýšení příjmu využitím majetku nebo nároků a pohledávek u nezaopatřených dětí je orgán pomoci v hmotné nouzi povinen spolupracovat s příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí.

5.2 Příspěvek na živobytí

Příspěvek na živobytí je základní dávkou pomoci v hmotné nouzi, která řeší nedostatečný příjem osoby nebo osob společně posuzovaných. Nárok na tuto dávku má dle § 21 odst. 1 zákona o pomoci v hmotné nouzi osoba, která je v hmotné nouzi, jestliže její příjem a příjem společně posuzovaných osob nedosahuje částky živobytí posuzovaných osob. Nezaopatřené dítě zde tedy hraje roli především v rámci okruhu společně posuzovaných osob.

5.3 Doplatek na bydlení

Nárok na doplatek na bydlení je podmíněn několika skutečnostmi:

1. nárok má pouze vlastník nebo nájemce bytu, který užívá byt,
2. jestliže po úhradě odůvodněných nákladů na bydlení byl jeho příjem nebo příjem společně posuzovaných osob zvýšený o vyplacený příspěvek na živobytí nižší než částka živobytí nebo částka živobytí společně posuzovaných osob,
3. jestliže získal nárok na příspěvek na živobytí a na příspěvek na bydlení podle zákona o státní sociální podpoře¹⁰⁸ a
4. osoba užívá byt, jehož je vlastníkem nebo nájemcem, v obci, v níž je hlášena k pobytu podle zvláštních právních předpisů.

Nezletilé nezaopatřené dítě může mít nárok na doplatek na bydlení, a to dokonce bez splnění výše uvedených podmínek, ovšem za naplnění následujících předpokladů:

¹⁰⁸ Zákon o pomoci v hmotné nouzi uvádí v §33 odst. 3 i případ, kdy lze doplatek na bydlení přiznat i osobě, které nevznikl nárok na příspěvek na živobytí.

1. dítě musí být v plném přímém zaopatření ústavu (zařízení) pro péči o děti nebo mládež nebo musí žít v náhradní rodinné péči,
2. na dítě přešlo vlastnictví nebo nájem bytu a
3. dítě nemá dostatečný příjem nebo majetek k úhradě odůvodněných nákladů na bydlení.

5.4 Mimořádná okamžitá pomoc

Nárok na mimořádnou okamžitou pomoc mají osoby taxativně uvedené v § 36 odst. 1 zákona o pomoci v hmotné nouzi. Pro účely této diplomové práce je nutné uvést osobu uvedenou ve zmiňovaném ustanovení pod písm. b) ve spojení s § 2 odst. 5 písm. b) – osoba, která vzhledem k příjmům a celkovým sociálním a majetkovým poměrům nemá dostatečné prostředky na úhradu nákladů spojených s pořízením nebo opravou nezbytných základních předmětů dlouhodobé potřeby a na základní vybavení domácnosti a odůvodněných nákladů souvisejících se vzděláním nebo zájmovou činností nezaopatřeného dítěte.

Nejedná se však o dávku nárokovou. Orgán pomoci v hmotné nouzi může takovou osobu za osobu v hmotné nouzi uznat, či nikoliv – záleží tedy na správním uvážení daného orgánu.

ZÁVĚR

V souladu s cílem této diplomové práce jsem se snažila podat co nejucelenější a srozumitelný výklad věnující se postavení nezaopatřeného dítěte v jednotlivých systémech sociálního zabezpečení. Stejně tak bylo mou snahou charakterizovat, co se rozumí nezaopatřeností dítěte a vytyčit její jednotlivé aspekty, především s ohledem na velmi rozsáhlé, složité a nepřehledné zákonné definice. V souvislosti s některými dávkami, jako například sirotčím důchodem nebo pohřebním, bylo mým cílem upozornit na, dle mého názoru, některé nedostatky právní úpravy a pokusit se navrhnout jejich možná řešení.

Při psaní této práce jsem vycházela z velkého množství odborných publikací, rovněž jsem využívala judikaturu především Nejvyššího správního soudu vztahující se ke konkrétní problematice. Jak jsem již podotkla v úvodu práce, nesetkala jsem se s žádnou literaturou, která by tuto problematiku zpracovala komplexně a srozumitelně a věnovala by se pouze nezaopatřeným dětem a jejich postavení v sociálním zabezpečení, přestože by si právě toto téma vzhledem k jeho složité a vcelku nepřehledné právní úpravě jistě zasloužilo komplexnější pojetí. Problematika nezaopatřených dětí není dle mého mínění o nic méně podstatná nežli problematika například zdravotně postižených, o jejichž postavení v sociálním zabezpečení je možné nalézt nepřeborné množství publikací. Mladí lidé, kteří nezaopatřenými dětmi jsou, v této problematice, která se týká jich samotných, často tápou a ve složitých zákonných definicích se nevyznají, což mohu potvrdit ze své vlastní zkušenosti, resp. ze zkušenosti lidí v mém blízkém okolí.

Jak jsem již zmínila v samotném textu práce, de lege ferenda by bylo jistě vhodné prosazení nároku na sirotčí důchod i nezaopatřeným dětem, u kterých není splněna podmínka dostatečné doby pojištění zemřelé osoby, od které se nárok odvozuje. Přestože mohou být tyto děti zajištěny ze systému pomoci v hmotné nouzi, dávky poskytované z tohoto systému nejsou svou výší srovnatelné s výší sirotčích důchodů a nemusí být orgánem pomoci v hmotné nouzi přiznány.

Některé oblasti vytyčené v diplomové práci by jistě mohly být rozebrány podrobněji, popř. by mohly být samostatným tématem pro diplomovou práci. Přesto se domnívám, že se mi v rozsahu, jaký je pro diplomovou práci stanoven, podařilo naplnit účel a cíl, který jsem si na začátku vytyčila. Jak již bylo zdůrazněno v úvodu práce, jedná se o téma, které se týká většiny z nás, a nejen proto jej považuji jej za velmi zajímavé a přínosné.

SEZNAM ZDROJŮ

Literatura

1. *80 let sociálního pojištění*. Praha: ČSSZ.
2. BŘESKÁ, Naděžda, BURDOVÁ, Eva, VRÁNOVÁ, Lucie. *Státní sociální podpora s komentářem a příklady k 1.6.2010*. 13. vydání. Olomouc: ANAG, 2010, 239 s.
3. BŘESKÁ, Naděžda, VRÁNOVÁ, Lucie. *Dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky sociální péče pro zdravotně postižené osoby*. 2. vydání. Olomouc: ANAG, 2008, 415 s.
4. ČERNÁ, Jana, TRINNEROVÁ, Dagmar, VACÍK, Antonín. *Právo sociálního zabezpečení*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 231 s.
5. ČERVINKA, Tomáš. *Zdravotní pojištění zaměstnavatelů, zaměstnanců a OSVČ s komentářem a příklady*. 3. vydání. Olomouc: ANAG, 2011, 165 s.
6. HALÍŘOVÁ, Gabriela, MELOTÍKOVÁ, Petra. *Praktikum z práva sociálního zabezpečení*. Praha: Leges, 2010, 176 s.
7. HROUZKOVÁ, Věra a kol. *Změny zákonů od 1.1.2011*. Praha: Linde, 2011, 77 s.
8. HRUŠÁKOVÁ, M. - KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 2006, 398 s.
9. KAHOUN, V. a kol.: *Sociální zabezpečení - vybrané kapitoly*. 1. vydání. Praha: Triton, 2009, 445 s.
10. PŘIB, Jan a kol. *Průvodce sociálními dávkami 2011*. Praha: ERMAT PRAHA, 2011, 151 s.
11. PŘIB, Jan, VOŘÍŠEK, Vladimír. *Důchodové předpisy s komentářem*. 6. vydání. Olomouc: ANAG, 2010, 543 s.
12. *Sociální zabezpečení 2010*. 1. vydání. Praha: ČSSZ, 2010, 40 s.
13. SPIRIT, Michal a kol. *Pracovní právo a právo sociálního zabezpečení v ČR*. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, 415 s.
14. ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007, 36 s.
15. TÖRSTER, Petr a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, 420 s.
16. VANČUROVÁ, Alena, KLAZAR, Stanislav. *Sociální a zdravotní pojištění - Úvod do problematiky*. 2. vydání. Praha: ASPI, 2008, 124 s.

17. VOŘÍŠEK, Vladimír a kol. *Lexikon – sociální zabezpečení, zdravotní pojištění*. 1. vydání. Ostrava: Sagit, 2002, 559 s.
18. *Změny v důchodovém pojištění od 1. ledna 2010*. Praha: ČSSZ, 2009.
19. ŽONDROVÁ, Sylva. *Přehled judikatury z oblasti sociálního zabezpečení*. 1. vydání. Praha: ASPI, 2008, 516 s.

Odborné časopisy

1. HALÍŘOVÁ, Gabriela. Soukromoprávní aspekty vztahu rodič – dítě v důchodovém pojištění. *Právní fórum*, 2009, roč. 6, č. 7, s. 270 – 275.

Právní předpisy

1. Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů
2. Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů
3. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů
4. Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů
5. Zákon č. 592/1992 Sb., o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění, ve znění pozdějších předpisů
6. Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů
7. Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi ve znění pozdějších předpisů
8. Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů
9. Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
10. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů
11. Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů
12. Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů
13. Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

14. Zákona č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů

Judikatura

1. Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 4. ledna 2007, sp. zn. 6 Ads 34/2006-49
2. Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 4. listopadu 2005, sp. zn. Ads 67/2004
3. Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 25. října 2006, sp. zn. 3 Ads 76/2005
4. Nález Ústavního soudu ze dne 2. 9. 1998, sp. zn. Pl. ÚS 40/97
5. Rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 25.09.2007, čj. 19 Cad 120/2006 - 21

Internetové zdroje

1. www.cssz.cz
2. www.mpsv.cz
3. www.mvcr.cz
4. www.czso.cz
5. portal.mpsv.cz
6. www.ochrance.cz

SHRNUTÍ

Diplomová práce je členěna do pěti kapitol, přičemž první z nich se věnuje vymezení stěžejních pojmů „dítě“, „nezaopatřené dítě“ a „soustavná příprava dítěte na budoucí povolání“. Následující čtyři kapitoly pojednávají o postavení nezaopatřeného dítěte v jednotlivých systémech sociálního zabezpečení.

Druhá kapitola se věnuje především sirotčímu důchodu, vzhledem k tomu, že se jedná o dávku, z níž je nezaopatřené dítě oprávněnou osobou. Ve stručnosti je zde zmíněn i vdovský, resp. vdovecký důchod v souvislosti s jeho poskytováním v závislosti na péči o nezaopatřené dítě. Třetí kapitola pojednává o postavení nezaopatřeného dítěte v systému zdravotního pojištění. Ve čtvrté kapitole jsou opět podrobněji rozebrány dávky náležející přímo nezaopatřenému dítěti, a sice přídatek na dítě a příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Nastíněna je i problematika pohřebního, jelikož i zde sehrává nezaopatřenost dítěte podstatnou roli. Poslední kapitola se zaměřuje na nezaopatřené dítě v jednom ze systémů posledního pilíře sociálního zabezpečení – pomoci v hmotné nouzi.

SUMMARY

The thesis is divided into five chapters. The first chapter defines the terms „child“, „dependent child“ and „systematic child's preparation for the future career“. The following four chapters explain in detail the status of a dependent child in individual social security systems. The second chapter is dedicated mainly to the topic of orphan's annuity, taking into account the fact that a legitimate addressee of this allowance is a dependent child. Moreover a topic of a widow's pension is mentioned in relation with a care of a dependent child. The next chapter concerns a status of a dependent child in a health insurance system. In the fourth chapter there are described in a detail the allowances belonging directly to a dependent child – a child allowance and a contribution to cover child's needs. A question of a funeral benefit is also included here as this is strongly influenced by the child's dependency. The last chapter focuses on a dependent child in one of the last pillar of social security system – a help in the material deficiency.

KLÍČOVÁ SLOVA/KEYWORDS

Sociální zabezpečení – Social security

Nezaopatřené dítě – Dependent child

Soustavná příprava na budoucí povolání – Systematic child's preparation for the future career

Sirotčí důchod – Orphan's annuity

Přídavek na dítě – Child allowance

Rodina – Family

Společně posuzované osoby – Persons jointly assessed

Příspěvek na úhradu potřeb dítěte – Contribution to cover child's needs